

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ověření účinnosti Překlenovací učebnice
Ladislava Daniela v praxi

Diplomová práce

Verify the effectiveness of Ladislav Daniel's
"Bridge book for 2nd Primary School" in practise

Vedoucí diplomové práce: Doc. PaedDr. Hana Váňová, CSc.

Oponent diplomové práce: Mgr. et Mgr. Jana Veverková

Práce zadána dne 2.12.2010

Práce odevzdána dne 24.6.2011

Praha 2011

Marta Herdegenová

český jazyk – hudební výchova

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které uvádím v příložené bibliografii.

V Praze dne 24.6.2011

Marta Herdegenová

Poděkování:

Děkuji paní Doc. PaedDr. Haně Váňové, CSc. za odborné vedení, cenné rady a připomínky a pomoc při zpracovávání diplomové práce.

Obsah

Úvod

1 Osobnost Ladislava Daniela	11
1.1 Život a dílo	11
2 Hudební psychologie jako součást metodiky Ladislava Daniela	15
3 Metodika Ladislava Daniela	18
3.1 Práce s nezpěváky	18
3.2 Hlasový výcvik	19
3.3 Rytmický výcvik	23
3.4 Intonační a sluchový výcvik	23
3.4.1 Principy tonální metody písňové	24
3.4.2 Tonální metoda písňová na počítači	25
3.5 Hudební nauka	29
3.6 Instrumentální složka hudební výchovy	30
3.7 Improvizace	31
3.8 Poslech hudby	32
4 Ladislav Daniel a hudební výchova	33
4.1 Olomoucký experiment	33
4.2 Celostátní experiment	35
5 Učebnice Ladislava Daniela pro základní školy	37
6 Překlenovací učebnice	41
6.1 Analýza Překlenovací učebnice pro druhý stupeň základních škol	41
7 Praktická část	48
7.1 Předmět, cíle a hypotézy výzkumu	48
7.2 Organizace a metodika výzkumu	48
7.3 Interpretace výsledků výzkumu	49

7.3.1 Plán učiva v experimentálních hodinách	50
7.3.2 Podrobný průběh modelové hodiny	54
7.3.3 Výsledky prověrek hudebnosti	55
7.4 Verifikace hypotéz a závěry z výzkumu	61
8 Závěry pro hudebně výchovnou praxi	64
9 Bibliografie	65
10 Seznam grafů	68
11 Přílohy	69

Úvod

Počet zpěváků na základních školách se stále snižuje. Je to způsobené prostředím, ve kterém žáci žijí, jsou vychováváni, a zájmy, kterým se žáci základních škol věnují ve svém volném čase. Z průzkumu na jedné pražské základní škole jsme zjistili, že žáci si po příchodu domů pustí počítač, věnují se sportům, hrají. Zcela se z rodin vytratil zpěv s rodiči, s kamarády, a to má za následek, že žáci nechtějí zpívat ani při hudební výchově, protože nejsou zvyklí a myslí si, že to už neumí. Jak by také mohli, když hlas necvičí a nerozvíjí.

Problematikou nezpěváků se již před několika lety začal zabývat profesor Pedagogické fakulty v Olomouci, Ladislav Daniel. Vytvořil *Překlenovací učebnici pro druhý stupeň základních škol*, která má nedostatky žáků způsobené nedostatečným hudebním rozvojem na prvním stupni základní školy během jednoho ročníku vyrovnat.

Diplomová práce reaguje na současné hnutí rozpoutané Ladislavem Danielem na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy vůči kvalitě výuky hudební výchovy na základních školách a přípravě učitelů na pedagogických fakultách. Analyzuje metodické a pedagogické dílo Ladislava Daniela včetně jeho učebnic a experimentálně ověřuje účinnost jeho Překlenovací učebnice pro druhý stupeň základních škol v praxi.

1 Osobnost Ladislava Daniela

1.1 Život a dílo Ladislava Daniela

Ladislav Daniel, výrazná osobnost hudební pedagogiky, se narodil 29. května 1922 v Kolíně. Vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, obor anglický jazyk – hudební výchova. Studium dokončil na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své disertační práci se věnoval tématu: *Tonální metoda písňová jako poslední stadium intonačních metod*. Na Pedagogické fakultě v Olomouci byl roku 1968 jmenován docentem a v roce 1992 profesorem.

Během svého pedagogického působení vyučoval anglický jazyk na Obchodní akademii v Přerově, hudební výchovu na Fučíkově pedagogické škole v Olomouci, poté zastával funkci vedoucího katedry hudební výchovy na Pedagogické fakultě v Olomouci. Roku 1972 byl z politických důvodů vedení zbaven.

Přednášel, publikoval v sedmi světových jazycích a účastnil se kongresů ISME (International Society for Music Education) v různých zemích a městech světa.

Ladislav Daniel svou činností ovlivnil vývoj hudební pedagogiky a praxi hudební výchovy u nás i v zahraničí. K jeho nejvýznamnějším počínům patří založení Základní školy s rozšířenou výukou hudební výchovy v Olomouci (viz dále), tzv. olomoucký experiment, který se stal vzorem pro celostátní zakládání škol s rozšířenou výukou hudební výchovy (dále ZŠ s RVHV).

V oblasti intonačních metod se vyznamenal svou koncepcí tonální metody písňové (viz dále), v níž při výuce zpěvu využívá **opěrných písní** místo solmizačních slabik. Jsou obsaženy v učebnicích *Intonační cvičení I, II.*¹ *Intonace a sluchová výchova I, II.* Je autorem první programované učebnice o intervalech *Intervall-Lehre*² v Evropě. Daniel také navrhl software výuky zpěvu z not na počítači (viz dále).

Vytvořením škol pro různé hudební nástroje (trubka, klarinet, baryton, dudy...) didakticky propracoval problematiku elementární nástrojové výuky. Inicioval vydávání

1 DANIEL, L. *Intonační cvičení I, II*. Praha : Panton 1965.

2 DANIEL, L. *Intervall-Lehre*. Frankfurt am Main, 1968.

desek s poslechovými skladbami pro jednotlivé ročníky základní školy. Ve své pedagogické práci vychází z koncepce Carla Orffa, která preferuje dětskou spontaneitu, tvořivost, zvědavost, touhu si hrát apod. V rámci svého didaktického působení vytvořil řadu pomůcek vhodných pro výuku hudební výchovy (např. rytmické kostky).

Daniel je také autorem série učebnic *Školy hry na zobcovou flétnu*, jejíž první díl³ s více než sedmi tisíci výtisky se stal nejpoužívanější učebnicí k výuce hry na zobcovou flétnu na základních uměleckých školách v České republice. Zasloužil se o rozšíření zobcové flétny u nás, za což získal Zlatou desku Pantonu. Dodnes působí jako hlavní porotce celostátních soutěží ve hře na zobcovou flétnu.

Vrcholem Danielovy celoživotní práce je vypracování osnov, plánů učiva, učebnic a k nim patřících metodických příruček pro učitele pro 1. – 5. ročník základní školy. Stanovil základní a závazné složky vyučovací hodiny (rytmický, hlasový, intonační výcvik a improvizace). Pro každou složku vytvořil metodickou řadu. Je autorem Metodiky hudební výchovy⁴, která obsahuje návody, jak si osvojit učivo a principy hudebně výchovné práce podle osnov a podle dnešních Rámcových vzdělávacích programů. Jeho učebnice pro první stupeň základní školy s metodickými příručkami pro učitele (Kukačka⁵, Pěnička⁶, Skřivánek⁷, Sedmihlásek⁸, Slavík⁹) podávají učivo hudební výchovy tak, že

3 DANIEL, L. *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu, I–III*. Praha : Panton, 1950.

DANIEL, L. *Škola hry na altovou zobcovou flétnu*. Praha : Panton, 1958.

DANIEL, L.: *Základy techniky pro sopránovou zobcovou flétnu, I–III*. Praha : Panton, 1959.

DANIEL, L.: *Základy techniky pro altovou zobcovou flétnu*. Praha : Panton, 1960.

4 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992.

5 DANIEL, L. *Kukačka, hudební výchova pro 1. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1994.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Kukačka pro učitele 1. ročníku základní školy*. Praha : Panton, 1994.

6 DANIEL, L. *Pěnička, hudební výchova pro 2. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1995.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Pěnička pro učitele 2. ročníku základní školy*. Praha : Panton, 1995.

7 DANIEL, L. *Skřivánek, hudební výchova pro 3. ročník základní školy*. Praha: Panton, 1996.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Skřivánek pro učitele 3. ročníku základní školy*. Praha : Panton 1996.

8 DANIEL, L. *Sedmihlásek, hudební výchova pro 4. ročník základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Sedmihlásek pro učitele 4. ročníku základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

9 DANIEL, L. *Slavík, hudební výchova pro 5. ročník základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

DANIEL, L.: *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Slavík pro učitele 5. ročníku základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

důsledně sledují rozvoj jednotlivých hudebních dovedností (hlasových, intonačních, rytmických). Úrovní těchto dovedností přizpůsobuje výběr učiva. Součástí metodických příruček k učebnicím je také podrobně metodicky vypracovaný plán učiva. Plán neobsahuje poslech a hudebně pohybovou výchovu. Tento plán si má učitel sám doplnit.

Celý svůj život se Daniel věnoval muzikantské činnosti. Hrál na trumpetu v Orchestru Gustava Broma, na lesní roh v Moravské filharmonii a v kvartetu na violoncello. Na Fučíkově pedagogické škole v Olomouci, kde také několik let působil, založil a dirigoval šestnáctičlenný školní dechový orchestr a taneční big-band.

Ladislav Daniel se vyučil u nástrojařů v německém Markneukirchen a stal amatérským výrobcem hudebních nástrojů pro starou hudbu – viola da gamba, serpent¹⁰, cink, barokní loutna, rebek¹¹, dudy, cimbály. V letech 1952-1960 byl členem Klubu houslařů při Svazu českých skladatelů a redakční rady časopisu Hudební nástroje.

Ladislav Daniel po léta řídil Komisi pro rozšířenou hudební výchovu, která měla za úkol zajišťovat po léta metodickou výpomoc učitelům na školách s rozšířenou výukou hudební výchovy (RVHV). Komise fungovala v rámci Společnosti pro hudební výchovu (SHV), která se reorganizovala z hudebně výchovné sekce České hudební společnosti a pokračovala v tradici SHV Praha z roku 1934. SHV započala svou činnost v roce 1993 a pod vedením Ladislava Daniela pořádala pravidelná setkání učitelů a ředitelů škol s RVHV s názvem Na pomoc učitelům hudební výchovy na základních školách s RVHV. Setkání umožňovala hospitace na hostitelských školách s RVHV (např. v Olomouci, Brandýse nad Labem, Pardubicích), konzultace a zamýšlení se nad stávajícími problémy hudební výchovy na školách. Tyto aktivity se zánikem České hudební společnosti z hudebně pedagogického života vytrácejí.

V současné době Daniel vstoupil do jednání s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, po kterém požaduje kontrolu a prověření praxe, která na většině škol v republice nespĺňuje osnovy v hudební výchově.

Prof. PhDr. Ladislav Daniel, CSc. obdržel v roce 2010 titul doctor honoris causa v oboru hudební pedagogika od Ostravské univerzity v Ostravě.

10 Kontrabasový typ cinku – nejstarší žest'ový nástroj. Název pochází z podobnosti s černým vlnícím se hadem.

11 Jeden z nejstarších typů houslí vůbec. Tři nebo čtyř strunné housle původem z Turecka a jiných arabských zemí z 10. století.

Aprobaci učitelů hry na zobcovou flétnu pod jeho vedením získali Jiří Fischer a Jana Kouřilová. Danielova ročního kurzu v Praze se účastnila např. Vlasta Bachtíková, současná hudební skladatelka.

2 Psychologie jako součást metodiky Ladislava Daniela

Metodika hudební výchovy pocházející z pera pana profesora má své uspořádání, které učitelům hudební výchovy dokáže pomoci v začátcích jejich učitelské dráhy. Hned v úvodu je učitel seznámen se základními pojmy z hudební psychologie, které jsou součástí hudebního rozvoje každého jedince. Je důležité seznámit se s pojmy jako: **hudebnost, hudební nadání, vlohy, schopnosti, hudební sluch**. Většinou jsou tyto pojmy nesprávně chápány a používány. Základní poznatek hudební psychologie vyjadřuje prof. Daniel takto: „Člověk se rodí s určitými vlohami, na jejichž základě si pak hudebními činnostmi rozvíjí hudební schopnosti.“¹²

Vlohy jsou fyziologické a psychologické předpoklady daného jedince. Jsou pouze jednou podmínkou pro vznik a rozvoj schopností. Nijak neurčují velikost ani konečnou kvalitu schopností. Nedají se nijak změřit, můžeme pouze předpokládat nadání (souhrn vloh) k určité činnosti.

Hudba patří ke každodennímu životu: slyšíme ji kolem sebe (poslech, recepce), hudebně se vyjadřujeme (reprodukce), můžeme se pomocí jí i realizovat (tvorba). Toto jsou *hudební činnosti*, díky kterým se můžeme hudebně rozvíjet. Pouhým poslechem se hudbě nenaučíme, ale může nás přivést i k aktivnímu provozování hudby. Hudba je důležitá hlavně pro děti v předškolním věku, neboť právě v této chvíli si dítě vytváří své představy o hudebním světě, učí se základní intonaci a osvojuje si základní repertoár známých písní a skladeb.

Zpěv, který patří k reprodukci hudby, je jedním z nejlepších a nejučinnějších způsobů pro rozvoj hudebních schopností. Jak říká Ladislav Daniel: „Zvláště zpěv z not a sluchová analýza je ve školské hudební výchově hlavním a prakticky jediným účinným prostředkem pro rozvíjení hudebních schopností... Ani hra na nástroj tuto činnost nenahradí, zvláště je-li vyučována nesprávnými metodami s hlavním zaměřením na prstové dovednosti. Z toho vyplývá důležitost předmětu hudební nauky na ZUŠ a jeho správné zaměření a náplň.“¹³

Hudební schopnosti řadíme do kategorie speciálních schopností. Jejich kvalita a kvantita se mění v závislostech na vlohovém základu, na procesech zrání, na věku jedince

12 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992, s. 5.

13 Tamtéž, s.5.

a na sociálních vlivech (prostředí, výchova). Jejich základem je vloha a rozvinout se mohou pouze hudebními činnostmi. Sebevíce nadaní jedinci se musejí v hudební oblasti vzdělávat – musí se naučit zpívat, rozeznávat melodie, hrát, provádět jakoukoliv hudební činnost. Pokud se sebevíce nadaný jedinec nebude hudbou zabývat, hudební schopnosti se u něj nerozvinou. Naopak, z nepatrné vlohy pílí a prací může rozvinout upotřebitelná schopnost. Lze tento fakt vyjádřit slovy J. A. Komenského, který již tehdy znal důležitost činnosti pro rozvoj schopností: „Co se má konat, konáním se učí. Psátí se učí psaním, zpívat zpíváním.“

V hodinách hudební výchovy k vlohám jednotlivých žáků můžeme přihlídnout, ale důležité je vytvářet podmínky, „*v nichž budou moci všichni žáci rozvinout. Stane-li se zpěv zálibou žáků, budou často zpívat. Tím se rozvinou jejich schopnosti a dosáhneme dobrých výsledků i u méně nadaných.*“¹⁴

Jednotlivé schopnosti nezbytné k hudebním činnostem jsou: smysl pro rytmus, který se skládá ze smyslu pro metrum, smyslu pro tempo, smyslu pro hudební formu a smyslu pro rytmus v užším slova smyslu, dále smysl pro výšku tónu (hudební sluch) a smysl pro barvu tónu.

Posledním termínem z hudební psychologie, který Daniel zmiňuje ve své metodice je **hudebnost**. Je to vlastnost, která určuje poměr psychického života k hudebnímu umění. Dá se změřit a to tím, že ji rozložíme na jednotlivé složky, které samostatně zkoumáme: hudební schopnosti a získané dovednosti – zpěv, hra na nástroj, intonace, rytmické dovednosti. Všechny tyto složky jsou důležité k tomu, abychom mohli určit výši hudebnosti u jednotlivých žáků. V potaz musíme vzít také prostředí, v němž žák vyrůstá, vědomosti z oboru, které nás přivedou k jejich sklonům a zájmům. Když budeme mít dva přibližně stejné muzikální jedince, musíme předpokládat větší hudební vlohu u toho, který vyrůstal v nehudebním prostředí, a přesto dosáhl určitého stupně hudebnosti.

Údaje o schopnostech nám vždy ukazují aktuální stav. Zkoumané je třeba pozorovat delší časový úsek, abychom poznali, zda se pro hudební vzdělávání hodí či nehodí. Nyní je patrné, že hudebnost a hudební sluch nelze ztotožňovat.

14 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992, s.12.

Daniel uvádí pět složek hudební výchovy, které by měla každá hodina obsahovat, aby hudební rozvoj byl progresivní:

- 1) zpěv s hlasovým výcvikem, intonací, rytmem a hudební teorií,
- 2) hra na hudební nástroje,
- 3) improvizace,
- 4) hudebně – pohybová výchova,
- 5) poslech hudby.

Každá složka je samostatná a ke každé musí učitel přistupovat vlastní metodikou, ale zároveň je musí umět propojit.

3 Metodika Ladislava Daniela

3.1 Práce s nezpěváky

Stále častěji se v hudební praxi můžeme setkat s tvrzením, že někteří lidé mají hudební sluch a někteří hudební sluch nemají. Toto tvrzení je zcela mylné, jelikož se za prvé směšují dvě věci – hudební sluch jako schopnost v protipólu s dovedností zpívat a za druhé – pokud člověk dokáže rozeznat otázku a odpovědět na ni, tak to už je důkaz toho, že vnímá melodii řeči. Nejmenším intervalem ve zpěvu je půltón, v melodii řeči se setkáváme s mnohem menšími a jemnějšími intervaly. Je to tedy důkaz toho, že hudební sluch dotyčný má. V praxi se tedy můžeme setkat spíše s lidmi, kteří neumí zpívat. Nejčastěji je tento nedostatek způsoben tím, že je to nikdo neučil a nenaučil. Všichni nemají stejné schopnosti, ale žádné dítě nemůžeme označit za zcela nehudební.

V počátcích práce s nezpěváky je třeba zajistit následující předpoklady:
dosáhnout toho, že se ostatní spolužáci nebudou hudebně zaostalejším smát,
celý postup práce rozdělit na jednotlivé kroky – žák sám musí pocítit pokroky, které díky dobrému vedení zvládá,
intenzivní individuální péče o žáky, zvláště ve vyšších ročnících základních škol.

V první etapě se žáci naučí rozlišovat velmi vysoké a velmi nízké tóny. Postupně rozdíl mezi tóny zmenšujeme a současně zavádíme grafický záznam. Tímto postupem dojdeme až k rozlišování tónů vyšších a nižších v rozsahu zpěvního hlasu. Zde již budeme požadovat, aby žáci tóny nejen rozpoznali, ale také zazpívali. Aktivitu je nutné opakovat každou hodinu, tím se tedy i nezpěváci budou moci zcela zapojit a hodinu od hodiny se budou cítit jistěji.

Dalším krokem je rozpoznávání pohybu melodie, tedy zda melodie stoupá či klesá. Zde žáci budou pohyb melodie rozpoznávat a graficky zaznamenávat nebo naopak ze svého záznamu se pokusí melodii zazpívat. Hodnotíme pouze pohyb melodie, ne intervaly. Postupně zjistíme, že každý žák dokáže zazpívat melodii v jedné tónině. Budeme moci přejít k procvičování vzestupu a sestupu po stupnici. V tomto stádiu se nám již nezpěváci vykryštovali do dvou skupin:

1. žáci, kteří umí zpívat pouze se třídou a sami falešně
2. žáci, kteří zpívají dobře sami, ale se třídou falešně – zpěv druhých je ruší.

Nyní je potřeba intenzivně pracovat a čekat na úspěch, který se zajisté dostaví.

3.2 Hlasový výcvik

V hodinách hudební výchovy bychom měli dosáhnout vysoké úrovně zpěvu, aby se žákům i jejich posluchačům líbil a byl jakýmsi estetickým zážitkem. Hlasový výcvik je tedy nejdůležitější složkou, které je třeba se důkladně věnovat. Nesmíme si výuku na základní škole plést s výcvikem profesionálních sólových zpěváků. Cílem hlasového výcviku v hodinách hudební výchovy na základní škole je dát žákům základní pěvecké dovednosti a návyky, odstranit závady ve zpěvu a řeči a uchovat zdravě tvořený hlas pro další výcvik.

Základní pěvecké dovednosti a návyky jsou převážně snadné dovednosti, které nejprve musíme převést na návyky a tím ovlivníme kvalitu zpěvu. Většinu dovedností zvládnou žáci podle instrukcí učitele, nesmí však dopustit, aby žáci zapomínali, čemu je naučil. Nestačí tedy jen naučit, ale stále opakovat a utvrzovat dovednosti, aby se staly návykem. Je k tomu potřeba trpělivosti a důslednosti. Budeme-li postupovat pomaleji, budou návyky trvalejší a naopak. Jednotlivé dovednosti by si žáci měli osvojovat v tomto pořadí:

1. Naučit žáky rovně **sedět**, aby mohli správně dýchat.

2. Lidský hlas vzniká chvěním hlasivek, tím vzniká také primární tón, který odlišný než samotný lidský hlas. K jeho zabarvení využíváme rezonance (spolusouznění dutin celého těla). Zaznívají-li převážně dutiny pod hlasivkami, mluvíme o hrudním tónu, pokud zaznívá dutina nad hlasivkami, mluvíme již o tónu hlavovém. Profesionální zpěváci se musí naučit pracovat s oběma rezonancemi, dětský hlas pro sborový zpěv využívá převážně tón hlavový. Tímto tónem musí celý hlasový výcvik začít, abychom dosáhli dostatečného rozsahu do výšky, hezké barvy a čisté intonace. Prvním krokem je **odnaučit žáky křičení**, jelikož to hlasu škodí a hlavně špatně tvoří tón (mluvní tón ve zpěvu).

3. **Otvírat ústa**. V začátcích je nejlepší naučit žáky správné pěvecké výslovnosti, zvláště samohlásek „a“ a „o“. Pro někoho je to dovednost vcelku snadná, u někoho stojí mnoho práce. Žáci se musí naučit jednotlivými cviky, které jim učitel předvede, uvolnit svaly ve tvářích a volné spouštění dolní čelisti bez mluvení a zpívání. Doma si tyto cviky

budou zkoušet u zrcadla, poté šepem recitovat text písně s dostatečným otevíráním úst a nakonec budou píseň zpívat. Zpěv bude krásně znít a bude kultivovaný.

4. **Nádech** je dalším krokem k úspěšnému zvládnutí hlasového výcviku. „*Správný nádech musí být hluboký a neslyšný*“¹⁵. Dosáhneme ho tím, že po nádechu na 2 doby dech zadržíme a postupně neslyšně vydechujeme. Vzduch vdechujeme nosem. U menších žáků tuto techniku přirovnáme např. k přivonění ke květině, čímž dosáhneme neslyšnosti, hloubky a nádechu nosem. Dbáme na to, aby žáci nezvedali ramena a dýchali břichem. Zde využijeme již nabyté dovednosti správného držení těla, které je ke správnému nádechu a celkovému dýchání nezbytné.

5. Návčik **hlavového tónu** je z dosavadních dovedností nejobtížnější, ale má klíčové postavení v celém hlasovém výcviku. Každé dítě hlavový tón tvořit umí, ale nevyužívá ho při zpěvu. Při návčiku vyjdeme ze zvuků, které jsou žákům vlastní, tedy z houkání jako lokomotiva, kukání na tónech, musí zazpívat (c_2). Kdo tyto tóny napodobí, kuká hlavovým tónem, kdo kuká níž, zpívá mluvním tónem. „*Velmi důležitou roli má dutina ústní s vysoce klenutím měkkým patrem a oválným napětím úst, které navodíme žákům jako nehlasné, ale důkladné zívnutí a následné pevné sešpulení rtů pro zakukání na tónech c_2 a a_1* “¹⁶. Zkusíme si se žáky vykukat celou písničku a poté zpíváme na slova. Někteří mohou opět sklouznout ke starému způsobu zpívání. Stejným postupem se vrátíme k hlavovému tónu a zkusíme zpívat na slova. U této dovednosti musí být učitel opět velice důsledný, aby nedocházelo ke špatnému tvoření tónu. Daniel doporučuje tato opatření:

„a) Na určitou dobu vůbec vyřadit písně, které začínají nejhlubším tónem svého rozsahu (*Kočka leze dírou, Ovčáci, Vyletěla holubička apod.*).

b) *Všechny písně přeložit o dva, tři tóny výše (např. D dur, C dur budeme zpívat v F dur, G dur apod.), takže základní rozsah, v němž budeme nyní zpívat písně, bude přibližně e – d. V hlasových cvičeních půjdeme ještě výše. Vycházejme z nevyvratitelného faktu, že normální dětský hlas je soprán, jehož horní hranice je dána pouze vycvičením. Nedejme se mýlit hluboko položeným mluvním tónem a jeho altovým zabarvením u některých žáků. Ten*

15 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992, s.16.

16 Tamtéž, s. 16.

je obvykle následkem nesprávného návyku nebo špatného vzoru a jsou to právě špatné vlastnosti mluvního tónu, které zpěvem odstraňujeme. Až takového žáka naučíme zpívat hlavovým tónem, bude jeho barva i rozsah sopránový, jako u všech ostatních. Výjimky skutečných dětských altů jsou vzácné anomálie, které se vyskytují ve třídě jednou za deset let.

c) Jako třetí opatření si navykneme pře každou písní žákům připomenout nebo spíše navodit hlavové tvoření tónu. Zahoukání, zakukání, malé hlasové cvičení shora dolů jsou formy, z nichž si učitel podle své volby vybere.¹⁷

Zvětšení rozsahu směrem nahoru a krásná barva budou výsledkem této radikální změny ve zpěvu.

6. **Výslovnost koncovek.** V mluvené řeči či občas něčemu nerozumíme zvláště koncovkám slov. Je to tím, že hlásky nedokončíme. Zpěvu budeme rozumět pouze tehdy, pokud koncovou souhlásku dokončíme. S žáky je zapotřebí probrat výslovnost jednotlivých slov, která končí na znělé, závěrové, úžinové souhlásky a hlavně sykavky.

7. V přednesu písní je velice důležité **frázování**. Žáci si musí uvědomit a osvojit nádech při zpěvu. Nemohou se nadechovat uprostřed věty nebo uprostřed slova. Tento nedostatek musíme žákovi vždy vytknout a opravit. Dýchání celé třídy může sjednotit učitel tím, že při dirigování nádechy ukazuje.

8. Začátku na samohlásku říkáme **nasazení**. Podle způsobu rozlišujeme nasazení tvrdé, měkké a dyšné. Ve zpěvu se užívá měkkého nasazení, kdy samohlásku vyslovujeme bez rázu. Pro nácvik měkkého nasazení si žáci mají představit, že chtějí vyslovit „h“. Hrdlo se tím rozšíří a uvolní a samohláska nám zazní měkce, bez rázu.

9. Nositeli tónů jsou samohlásky (vokály). Správná výslovnost samohlásek – **vokalizace** – je důležitou součástí zpěvu. První krok již učinili nácvikem správného otevírání úst na „a“ a „o“. Každá samohláska má svou specifickou výslovnost. Musíme na to jít postupně, a proto si výslovnost samohlásek rozplánujeme do třech měsíců. „*Nácvik správné vokalizace se realizuje v hlasových pětiminutovkách na začátku hodiny a aplikuje se na zpěv písní.*“¹⁸

17 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992, s. 17.

18 Tamtéž, s.19.

10. Další dovedností je prodlužování výdechu neboli **hospodaření s dechem**, aby žák byl schopen zazpívat jedním dechem i delší fráze. Daniel nepodporuje nácvik ekonomie dechu syčením, ale doporučuje nácvik přímo na písních – zpomalování nebo spojováním frází na jeden dech.

11. Pro celistvé zpívání je důležité **vázání**. To se projevuje tak, že zpěvák od sebe tóny neodděluje, ale naopak je váže. Nácvik se může zabudovat do hlasových cvičení nebo přímo do písní.

12. K nácviku výslovnosti patří také jazykolamy, které žáky učí důkladnému **vyslovování shluku souhlásek** (strč prst skrz krk). Opět je nutné výslovnost procvičovat v hlasových cvičeních.

13. V dlouhých sledech některých písní není místo na nádech, ale dýchat musíme a potřebujeme. **Přídech**, technika krátkého vdechu, je vcelku náročný, ale je nutné s ním žáky seznámit, jelikož se písňe, kde je přídech potřeba, vyskytují již v nižších ročnících. Techniku učíme tak, že píseň dvojnásobně zpomalíme a tam, kde je potřeba si žáci mohou přidechnout. Postupně budeme na tempu přidávat.

14. **Dělení slov** na slabiky je ve zpěvu odlišné než v pravopisu. V učebnicích se však text pod notami řídí podle pravidel pravopisu a ne pěveckou výslovností. Ve zpěvu dělíme slova na slabiky tak, aby vznikly slabiky otevřené (kromě poslední) končící samohláskou. Příkladem: vý – slo – vno – stní. Výjimky jsou u souhlásek j, l, m, n, které vyslovujeme na konci předchozí slabiky: hej – no, ten – to.

15. **Deklamaci**, shodu melodie a textu v přízvuku a délce poprvé uplatnil Bedřich Smetana. Tuto normu dodržují všichni dobří skladatelé. V lidových písních se často vyskytuje neshoda mezi přízvukem nebo délkou textu v melodii, která je způsobená dodatečným vznikem slok. Zpívat musíme tak, aby nám bylo rozumět, to znamená, že musíme deklamovat podle textu, protože jinak bychom zpívali něco jiného.

Tento systém dovedností není jediný, který lze využít k dosažení esteticky znějícího zpěvu třídy i jednotlivých dětí. Výběr a pořadí je však osvědčený a zvláště by mohl pomoci začínajícím učitelům.

„Není rozhodující množství probraného učiva, ale kvalita zvládnutých dovedností“¹⁹. Lze množství dovedností zredukovat, ale pouze za podmínky, že budou zvládnuty dokonale.

3.3 Rytmický výcvik

Ladislav Daniel pro rytmičtý výcvik čerpá z Orffova Schulwerku. Již z mateřské školy si děti přinášejí mnoho rytmičtých dovedností, ale každé dítě je na jiné úrovni. V prvním ročníku je tedy potřeba jemné nuance dorovnat. Žáci by si měli osvojit rytmus pomocí vytleskávání písniček, metrum pomocí pochodování a vytleskávání dob, vytleskání první doby v taktu ke zpěvu písničky. Daniel svou metodikou vede žáky k zápisu rytmu do not, od 2/4 taktu až do 4/4 taktu. K pochopení žákům pomáhají slabiky, které jsou určeny pro jednotlivé délky not a pomlk. Jsou seřazeny postupně, jak by si je žáci měli osvojit:

nota čtvrt'ová: tá

noty osminové: ta – te

nota půlová: tá-á

pomlka čtvrt'ová: nic

nota půlová s tečkou: tá-á-á

noty šestnáctinové: tapa-tepe

kombinace s notami čtvrt'ovými: ta-tepe

Pomocí slabik se žáci naučí rytmus číst a následně zapisovat. K procvičování rytmu slouží Danielovy rytmičtější kostky, které mohou nahradit i vlastní zápis not.

3.4 Intonační a sluchový výcvik

Jak již bylo řečeno, hudební schopnosti nejsou vrozené, ale rozvíjejí se na základě vrozených vloh hudebními činnostmi – poslechem, zpěvem, hrou, tvořivou činností. Reprodukce je klíčovou činností pro rozvoj schopností. Schopnosti je dobré rozvíjet před

19 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992, s. 20.

samotnou nástrojovou výukou, jelikož výcvik hry na nástroj s těmito schopnostmi je daleko rychlejší a úspěšnější. Nejdůležitějším prostředkem k rozvíjení hudebních schopností je zpěv z not – intonace a rytmický výcvik. S rozvojem intonace, sluchového a rytmického výcviku roste spokojenost žáků s vlastním výkonem. Zpěv z not není jediným spolehlivým prostředkem k rozvoji hudebních schopností, ale vede žáky k optimálnímu hudebnímu rozvoji. Daniel při nácviu intonace používá svou osvědčenou **tonální metodu písňovou**, kterou rozvrhl do jednotlivých ročníků prvního stupně základní školy. Více v kapitole 5.

3.4.1 Principy tonální metody písňové

Tonální metoda písňová má za úkol naučit každého zpěvu z not. Tóny si v ní vybavujeme třemi způsoby:

1. Volné nástupy – první tón melodie, uprostřed melodie každý tón po větším intervalu, který si vybavujeme pomocí opěrné písňe, tj. všeobecně známé písňe, o které víme, na jakém stupni začíná a kterou ustáleně k vybavení tohoto stupně používáme. Jako opěrné písňe pro jednotlivé stupně v durové tónině Daniel uvádí:

1. stupeň – Ovčáci, čtveráci; Kočka leze dírou; Ach synku, synku
2. stupeň – Dívča, dívča
3. stupeň – To je zlaté posvícení; Janičko, čo robíš
4. stupeň – Všeci lidé pravjá
5. stupeň – Maličká su; Halí belí; Tancuj, tancuj
6. stupeň – Ach, není tu, není; Ó Velvary
7. stupeň – Dobře je ti, Janku
8. stupeň – Zajíček běží po silnici; Chodila po včelínku
5. stupeň spodní – Bude zima, bude mráz; U panského dvora

Opěrné písňe jsou určeny i pro mollovou tóninu a její stupně:

Mollový 3. – Kolíne, Kolíne

Mollový 6. – Nech je pán

4. stupeň – Byla svatba, byla

Mollový 7. – Na robotu kážú

Dórský 6. – Plavil šuhaj koníčky

Představy jednotlivých stupňů (např. 1., 5., 8...) v jednotlivých stejnojmenných tóninách mohou být shodné a může se v nich chybovat.

2. Diatonické postupy – vzestup a sestup po stupnici – si vybavujeme podle názornosti notového písma a na základě tonálního cítění.
3. Terciové kroky – odvozujeme ze stupnicové řady překročením jednoho pouze myšleného, představovaného stupně. Tento postup je pouze pomocný a lze se bez něj obejít. Pro svou náročnost není vhodný pro začátečníky a žáky prvního stupně.

3.4.2 Tonální metoda písňová na počítači:

Tonální metoda písňová se dnes jako jediná z metod pro zlepšení výuky intonace dá využít na osobním počítači. Program staví na hudebních představách, které každý začátečník již ve své představě má, proto lze naprogramovat počítač k výuce intonace. Má umožnit každému uživateli zvládnout celé učivo intonace dokonaleji a v kratším časovém intervalu než je tomu dnes. „*Jsem dokonce přesvědčen, že se předmět intonace bude moci přesunout na začátek studia ba i do přijímací zkoušky a pak bude možno od úplného začátku pracovat s hudebně gramotnými studenty. Při hospitacích na ZŠ Svornost s rozšířenou hudební výchovou jsme se setkali s faktem, že absolventi konzervatoře nebo pedagogické fakulty nestačili žákům čtvrtého nebo pátého ročníku této školy. Když jsem řekl, aby kontrolovali, zda žáci intonují správně, smáli se a říkali: “Copak my to umíme?”*“²⁰ Možnost přístupu k počítači je dnes téměř na každé škole a tento software bude každému k dispozici. Kromě základního vybavení hardwaru je k tomuto softwaru třeba ještě zvuková karta a mikrofon.

20 Dostupné na Internetu <<http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek29.htm>>

Hlavním principem programu má být **metodicky progresivně uspořádaná řada sluchových a intonačních cvičení**, které žáky naučí zazpívat i zapisovat melodie. Program je **interaktivní**, tzn., že komunikuje s uživatelem oběma směry. „*Počítač zadá žáku notový příklad, žák jej zazpívá a počítač zkontroluje správnost. Souběžně s tím postupuje metodická řada diktátů. Počítač zahraje diktát, žák jej запиše a počítač zkontroluje správnost. Protože se v tomto programu současně se čtením not nacvičuje i jeho zápis, hudební diktát, bude výsledkem, že každý žák bude schopen v dané tónině intonovat nebo poznat každý tón v rozsahu celé klaviatury.*“²¹ Postup je **diferencován**, tedy hodí se pro žáka jakékoli úrovně. Žák sám volí tempo postupu. Slabším žákům dává podle potřeby více cvičení, u schopnějších některé úkoly vynechává. „*Kdo např. z nástrojové výuky ovládá čtení rytmu, nemusí rytmické příklady číst do té doby, pokus splňuje průběžné testy. Pouze se učí rytmy zapisovat. Kdo ovládá teorii, přeskakuje učivo hudebně naukové apod.*“²²

„**Ovládnutí programu intonace je jednoduché. Podle tonální metody písňové rozeznáváme pouze dva principy vybavování představ tónů: tzv. volné nástupy a po nich diatonické postupy. Je to přesně tak, jak to učil Guido z Arezza, avšak jak tomu bohužel neporozuměli jeho následovníci až po dnešek. Po volném nástupu následují diatonické postupy, čili vzestup nebo sestup po stupnici.“²³ K intonaci diatonických postupů nepotřebuje žák opěrné písň. Notové písmo je dostatečně názorné a tonální citění hlídá, aby žák nevybočil z tóniny. Tímto principem je možné jednoznačně definovat každou tonální melodii a je možné ji zazpívat i zapsat. V tomto programu je dán stejný důraz jak na zpěv, tak i na zápis.**

Program obsahuje tyto části:

1. **intonace**, která učí zpívat nebo zapisovat jednotlivé tóny a melodie,
2. **sluchová cvičení** na rozvoj hudebního sluchu a harmonické analýzy,
3. **hudební nauka** potřebná pro intonaci.

21 Dostupné na Internetu <<http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek29.htm>>

22 Tamtéž.

23 Tamtéž.

Intonace:

Při intonaci zadá počítač na obrazovce notaci melodie. „*Žák si vizuálně určí tóninu tj. polohu prvního, třetího a pátého stupně v notách a podle toho si číslicí označí, kterými stupni jsou všechny volné nástupy. To mu usnadní a zrychlí vlastní intonování. Teprve potom začne melodii zpívat. Počítač vše pohotově zapisuje, takže po skončení žák okamžitě vidí, kde pochybil.*“²⁴ Příklady k intonování jsou z Danielových učebnic Intonační cvičení I. a II. K výběru jsou zde také motivy z hudebních děl, aby se žák naučil zapisovat a zpívat to, co ho v hudbě v budoucnu zajisté čeká. Program sám vybírá, co je potřeba ve větším množství procvičit.

Sluchová cvičení:

Při zapisování melodií počítač nejprve melodii zahraje. Žák pomocí opěrné písně pozná, kterým stupněm melodie začíná, zapíše to číslicí stupně (později přímo notou). Následně šipkami na klaviatuře určuje **směr pohybu melodie**, kterou počítač simultánně zapisuje. Uprostřed melodie stejným způsobem žák zapíše každý volný nástup a od něj další melodickou řadu. V melodiích se většinou objevují diatonické postupy, proto je zápis rychlý. Žák nemůže udělat žádnou chybu, pokud se bude držet intonace a neuchýlí se k hádání. Počítač by ovšem tuto chybu poznal a žádal by návrat ke konkrétnímu vybavování stupňů pomocí opěrné písně.

Žák při nácvičku jednotlivých stupňů prochází **třemi stadii**:

- **konkrétním**, kdy si místo stupně zazpívá začátek příslušné opěrné písně,
- **přechodem k abstrakci**, kdy si začátek opěrné písně pouze představí,
- **abstraktním**, kdy již opěrnou píseň nepotřebuje.

Počítač je naprogramován tak, aby postup mezi jednotlivými stupni individuálně respektoval. Při každém zasednutí k počítači dostane žák **sluchová cvičení** odpovídající jeho pokročilosti, která po správném splnění několika příkladů automaticky skončí nebo naopak, když žák chybuje, počítač trpělivě zadává další úkoly. Tato cvičení obsahují reprodukci tónů v jednočárkované a postupně v dalších oktávách přenášené do rozsahu

24 Dostupné na Internetu <<http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek29.htm>>

žáka, potom dvojhlas, trojhlas a čtyřhlas, vše v ověřené progresivní řadě. Tato cvičení jsou nutná proto, že zkušenost ukazuje, že mnoho žáků má problémy v intonaci právě pro předchozí nedostatečný rozvoj hudebního sluchu. Počítač však i tato cvičení odpustí každému, kdo prokáže, že je nepotřebuje.

Naukové učivo se týká znalostí not, všech oktáv, tónin, stupnic, intervalů, které žák bude při intonaci potřebovat. Vše se probírá souběžně s výukou intonace, při níž se hned aplikuje. Více se procvičuje tonální orientace v melodii. Žák musí vědět, kde se v tónině nalézá.

*„Na programu jsem pracoval několik let od té doby, co jsem si pořídil počítač a neustále jej zdokonaluji a doplňuji. Velmi si zakládám na tom, že tento program poprvé u nás obsahuje **celé učivo intonace**, tedy ne jen diatoniku dur a trochu moll, jak se u nás většinou dnes vyučuje. Po diatonice následuje důkladné teoretické i intonační zvládnutí **modulace**, která umožní čtení a zápis zvláště romantické hudby, dále **staré** či správněji **modální tóniny**, aby se neopomíjely písně našeho folkloru a hudba mistrů minulého století (Janáček, Novák, Martinů aj.), **chromatika**, která se nedá zvládnout podle Doležilovy rady intervalově, nýbrž má svůj postup, který žáka naučí poznat i intonovat kterýkoli chromatický tón. Nakonec přijde **atonalita**, která **jediná** se může, respektive musí, intonovat **intervalově**. Pokud vím, všechny tyto posledně jmenované kapitoly intonace u nás nebyly dosud nikým úplně metodicky zpracovány, a proto se bohužel ke škodě naší hudební výchovy neprobírají.“²⁵*

Program bude po důkladném otestování sloužit k výuce na základních a středních školách nebo k auto-didaktické přípravě před studiem. Součástí bude závěrečný test z diatoniky dur a moll, který bude přiměřený pro budoucí učitele prvního stupně a test z celého učiva pro studenty odborné hudební výchovy nebo studenty konzervatoře.

3.5 Hudební nauka

Cílem hudební výchovy není naučit žáka teorii, ale naučit ho hrát, zpívat a vysvětlit potřebné pojmy, aby se jimi uměl řídit v praxi. Hudebně naukové učivo se na základní škole dělí do dvou částí:

25 Dostupné na Internetu <<http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek29.htm>>

1. hudební gramotnost, která se přimyká ke zpěvu

2. poslech, který obsahuje poznatky z nauky o hudebních nástrojích, hudebních formách a z dějin hudby.

Podle Daniela žáci nemusí znát jména not. Zpívat lze bez znalosti not, tónin a jejich označení. K zazpívání neznámé melodie stačí, když žák ví, kde leží základní tón. Vzestup a sestup po stupnici odpovídá základnímu principu not: „*vyššímu tónu odpovídá vyšší nota a naopak*“²⁶ Větší interval si žák vybaví a zazpívá podle opěrné písně.

Ve vyšších ročnících se žáci seznamují s hudební abecedou: c, d, e, f, g, a, h, c, kterou si „*osvojí nejprve vzestupně, potom nepřetržitě a nakonec od kteréhokoliv tónu, stejně pak sestupně*“²⁷. Dále se žákům dostává nových poznatků podle jednotlivých ročníků.

K poslechu se musí žáci naučit řadu pojmů, aby byli schopni o hudbě diskutovat. Skladby musí být vybrány tak, aby žáky zaujaly a také uspořádány, aby si vždy odnesli nějaký nový poznatek. Dva až tři pojmy k jedné skladbě a šest až sedm skladeb do roka je únosná míra, kterou by mohli žáci zvládnout a při správném postupu budou schopni o skladbě pohovořit, popsat ji.

3.6 Instrumentální složka hudební výchovy

Již Jan Amos Komenský doporučoval v mateřské škole hru na jednoduché hudební nástroje a zvučící hračky. Nástroje děti přitahují a navíc jim dávají možnost se aktivně hudebně vyžít.

Vokálně orientovanou hudební výchovu dovedl k dokonalosti maďarský hudební skladatel a pedagog Zoltán Kodály. Výsledky jsou vynikající, ale hudební výchova se stala jednostrannou. Hra na hudební nástroje umožní žákům dělat to, co sami chtějí a ne to, co

26 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava: Montanex, 1992, s. 58

27 Tamtéž.

musí. Dalším kladem zavedení hry na hudební nástroje do hodin hudební výchovy je známý poznatek, „že hráč na nástroj se více cítí hudebníkem než sborový zpěvák.“²⁸ Aktivní hráči mají mnohem větší zájem o hudbu, získávání nových hudebních poznatků, návštěvu koncertů a jiné kulturní dění.

Díky hře na hudební nástroje se hudba stává dostupnou všem, třeba i pěvecky handicapovaným žákům. Neúspěch ve zpěvu není důkazem nemuzikálnosti. I špatný zpěvák může být velice dobrým hudebníkem.

Hrou na nástroje si žák lépe uvědomuje výšku tónu, pohyb melodie, lépe chápe a učí se zpěvu z not. Nástroje však v žádném případě nemají nahradit zpěv, ale pouze zpěv doplnit, zpestřit, obohatit, doprovodit.

V počátcích je dobré využít všechny žáky, kteří již na něco hrají, aby se aktivně účastnili instrumentální části hodiny. Posléze by se všichni žáci měli podílet na doprovodu písní. Tato praxe je však „velice náročná na znalosti, schopnosti i metodickou a organizační obratnost učitele.“²⁹ Pro začínající hráče jsou vhodné nástroje z Orffova instrumentáře, které Daniel dělí na tři skupiny: rytmické, melodické a basové.

Nástroje rytmické lze seřadit podle obtížnosti takto: triangel, blok, činel, rolničky, bubínek, tamburína a hůlky. Melodické nástroje jsou bicí: zvonkohry, metalofony a xylofony. Poslední skupinu basových nástrojů, které hrají v instrumentálním souboru velice důležitou roli, tvoří kytara, loutna, tympány, bongo.

Před samotnou hrou si žáci musí zvyknout používat obě ruce a automaticky je střídat. Toho docílíme pomocí tleskání či pleskání do stehů. Žáci si tento pohyb zautomatizují a při hře na nástroje nebudou muset nad rukama přemýšlet. V další fázi musí učitel žákům vysvětlit techniku držení nástrojů a pak může přistoupit k samotné hře. Stejně jako ve sboru se žáci musí rozdělit podle nástrojů, na které budou hrát a po skupinkách nacvičují svou instrumentaci. Učitel by měl mít jasno, jakým způsobem a kde nástroje ve skladbě použije a podle toho zorganizovat nácvik.

28 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992, s. 61.

29 Tamtéž, s. 67.

3.7 Improvizace

Improvizace rozvíjí tvořivé schopnosti žáků. Daniel metodicky zpracovává improvizaci řadou her, kterými si postupně žáci dopracují k vlastní tvořivosti. Her je několik druhů:

1. Hra na ozvěnu spočívá v tom, že učitel předvede krátký hudební motiv a žáci ho po něm zopakují (včetně tleskání, pleskání v přesném metru).

2. Hra na otázku a odpověď, v níž se střídají tři formy a účastníci: učitel – žák, později žák – žák:

a) jednodílná písňová forma $a - a_1$

b) jednodílná písňová forma odlišná rytmicky ($a - a_1$) a melodicky ($a - b$)

c) jednodílná písňová forma $a - b$

3. Dvoudílná písňová forma $a - a - b - a$

4. Rondo A B C A ...

V této části hodiny je důležité volit motivy zpočátku jednodušší a každou hodinu náročnost zvyšovat. Žáky při špatném opakování neopravujeme, ale předvedeme motiv znovu, aby se sami opravili. Teprve po zvládnutí rytmické složky přidáváme melodii. Žáci se pomocí improvizace sami dopracují k pochopení hudební formy, rozvíjí svou hudební fantazii a vlastním tvořením hudebních forem ovlivňují svůj vztah k hudbě. V neposlední řadě je velice kladné, že učitel nemusí žáky k aktivitě nutit, jelikož je vlastní improvizace baví.

3.8 Poslech hudby

Hudba nás oklopuje téměř všude. Bohužel jde většinou o zábavné a moderní žánry, které mají funkci kulisy ke každodenním činnostem. V hodinách hudební výchovy by se

měli žáci naučit do hudby zaposlouchat a plně se na ni soustředit. Každý rok by si měl žák odnést několik pojmů, kterým bude rozumět a které bude moci využít v rámci rozhovoru o skladbě. Jedná se o pojmy z nauky o hudebních formách, hudebních nástrojích a z dějin hudby. Poslech hudby slouží v hodinách k poznání hudby instrumentální – orchestrální, komorní.

Z počátku učitel seznámí žáky se skladbou a skladatelem. Před poslechem je dobré žákům zadat nějaký úkol, díky kterému se budou na skladbu soustředit, aby ho mohli posléze splnit. Po poslechu následuje rozbor skladby metodou rozhovoru, ve kterém učitel seznamuje žáky s novými termíny, pojmy. Po rozboru přichází na řadu syntéza, která slouží jako souhrn všech poznatků, které se žáci o skladbě dozvěděli. K probranému učivu se musíme vždy vrátit a zopakovat.

4 Ladislav Daniel a hudební výchova

Jméno Ladislava Daniela je spojeno s tzv. olomouckým experimentem, který položil základy základním školám s rozšířenou výukou hudební výchovy v České republice. Daniel napsal metodická skripta a příručky hudební výchovy pro učitele, ve kterých najdeme jeho osvědčené postupy při výuce hudební výchovy na základních školách. Na metodických příručkách v oblasti hlasové výchovy spolupracovala Alena Tichá, která působí na katedře hudební výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

U nás to byla novinka, ale např. v Maďarsku měly základní školy s RVHV již svou tradici, neboť zde začaly vznikat již v 50. letech 20. století. V polovině 60. let se zde vytvořila již vcelku hustá síť škol tohoto typu. Byl zde využit hudebně výchovný systém Zoltána Kodályho (při cca 6 hodinách hudební výchovy týdně), který ve světě získal obdobný věhlas jako Orffův Schulwerk. Maďarská škola ovlivnila vývoj škol v bývalém Československu. My jsme neměli Zoltána Kodályho, ale jinou výraznou tvůrčí osobnost, Ladislava Daniela.

Právě v šedesátých letech se československá hudební výchova začíná inspirovat evropskou hudební pedagogikou. Nová koncepce hodin hudební výchovy s sebou přinesla neobvyklé činnosti, např. hru na Orffovy nástroje či hudebně pohybovou výchovu. Rok 1989 byl zlomovým nejen pro společenské změny, ale změny se objevily také v pedagogice. Školy se začaly dělit na základní, národní a obecné. Vznikají školy soukromé, začleněna je také alternativní pedagogika a vycházejí nové učebnice hudební výchovy.

4.1 Olomoucký experiment

V roce 1966 byla Danielovy iniciativy založena v Olomouci na třídě Svornosti první experimentální základní škola s rozšířenou výukou hudební výchovy (dále jen základní škola s RVHV). *„Cílem experimentu bylo vyzkoušet v praxi nové metody výuky hudební výchovy, jako např. tonální metodu písňovou, improvizací prvky převzaté z Orffova systému, nové přístupy v hlasovém výcviku apod. a ověřit vliv intenzivnější hudební výchovy na formování osobnosti dítěte z hlediska jeho intelektových, morálních a*

charakterových rysů. Dále bylo potřeba prověřit hypotézu, že všechny děti jsou hudebně vychovatelné a určit základní činitele, ovlivňující jejich hudebnost. A v neposlední řadě založením školy s RVHV vzniklo pracoviště, jež umožňovalo hospitace studentům pedagogické fakulty, učitelům z praxe a dalším hudebně pedagogickým pracovníkům.³⁰

Na experimentu se podíleli ředitelé škol a řádně proškolení učitelé základních a uměleckých škol, kteří se následně stali celostátně známými osobnostmi.

Postupem času se z experimentu pod odborným vedením profesora Daniela vykristalizovala obsahová a metodická náplň RVHV, která se později uplatňovala i na jiných školách v České a Slovenské republice pod názvem **olomoucký model**. Jeho základní koncepční znaky jsou:

1. Propojení základní školy s RVHV a základní umělecké školy – žáci základní školy s RVHV by měli navštěvovat také ZUŠ. „Základní škola rozvíjí všeobecnou hudebnost žáků ve všech složkách hudebních činností a poskytuje jim teoretické znalosti v dimenzích požadavků hudební nauky jednotlivých ročníků ZUŠ. Zajišťuje též sborový zpěv, hru na zobcovou flétnu a uplatnění ostatních nástrojových dovedností žáků v rámci kolektivu třídy. Hlavním úkolem umělecké školy je pak soustavná výuka hry na hudební nástroje (povětšinou klasické) a uplatnění jednotlivých žáků v instrumentálních souborech. Ideální je, jsou-li základní škola a umělecká škola umístěny v jednom areálu budov.“³¹

2. Zajištění vyššího počtu hodin hudební výchovy týdně bez narušení ostatních hodin učebního plánu základní školy. V základní škole s RVHV jsou základem tři hodiny hudební výchovy týdně: v prvním ročníku může být jedna hodina dělená, od druhého ročníku se přidávají dvě hodiny sborového zpěvu týdně, případně mohou žáci hrát v hudebním souboru. Osnovy hudební teorie ZŠ s RVHV se překrývají s osnovami hudební nauky ZUŠ, tudíž žáci nemusí, ale mohou, absolvovat výuku hudební nauky na ZUŠ.

3. Vytvoření metodických řad v rozvoji jednotlivých hudebních dovedností a uspořádání učiva do jednotlivých hudebních složek, jichž má Daniel pět v každé hodině: zpěv s hlasovým výcvikem, intonací, rytmem a hudební teorií, hra na hudební nástroje, improvizace, hudebně pohybová výchova, poslech hudby. Metodické složky jsou rozvrženy tak, aby učitel přesně věděl, jak má v hodině postupovat a byly progresivní pro

30 VÁŇOVÁ, H. Školy s RVHV. *Hudební výchova* 2007, roč. 15, s. 22-23

31 Tamtéž, s. 23

žáky jednotlivých tříd a ročníků. Daniel vytvořil systematické učebnice pro 1. – 5. ročník základních škol (viz kapitola 5).

4. Zavedení kolektivní hry na zobcovou flétnu od druhého pololetí 1. ročníku základní školy.

5. Snaha po rozmanitosti v nástrojové hře, neboli využití nástrojů, na které žáci hrají v ZUŠ (klavír, akordeon, smyčce, různé dechové nástroje). Učitel má za úkol využít těchto nástrojů v rámci hodin hudební výchovy na ZŠ s RVHV (psát partitury s rozmanitým využitím těchto nástrojů).

4.2 Celostátní experiment

Na základě úspěchu olomouckého experimentu se začaly školy s RVHV rozšiřovat po celé republice. Žáci olomoucké školy v hudební vyspělosti byli mnohem dále než např. někteří studenti pedagogických fakult. Potvrdit to mohou z vlastní zkušenosti pedagogové z katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty v Praze. Doc. PaedDr. Hana Váňová, CSc. vzpomíná na svou zkušenost: *„I když je to již mnoho let, pamatuji se na údiv, který v nás vzbudily hudební dovednosti žáků, zejména pak osmého ročníku v oblasti sluchové analýzy a intonační čistoty při zpěvu čtyřhlasů, i na překvapení, když nám žáci vyšších ročníků dali na chodbě přednost ve dveřích a nahlas pozdravili. Je to paradoxní, ale po zkušenostech s praxí na městských školách sídlištního typu byla tato skutečnost milá a překvapivá. Museli jsme dát Ladislavu Danielovi za pravdu, že děti na jeho škole jsou výrazně jiné, lepší a že díky rozšířené hudební výchově toho i hodně umí, často více než studenti pedagogických fakult. S tímto problémem se ostatně setkáváme dodneška. Studenti (zejména učitelství na 1. stupni základní školy) mají často obavy z výkonu praxe na školách s RVHV, neboť po absolvovaném náslechu zjistí, že úroveň hudebních dovedností a někdy i teoretických znalostí dětí je vyšší než jejich vlastní.“*³²

Experimentální období trvalo devět let, poté byl experiment úředně ukončen. Ředitelství školy si však vyžádalo vrácení tohoto způsobu výuky, neboť se na školách začaly opět objevovat výchovné problémy. Ladislav Daniel se svými spolupracovníky vyvinul všestranné úsilí k zajištění této výuky včetně celostátní propagace.

32 VÁŇOVÁ, H. Školy s RVHV. *Hudební výchova* 2007, roč. 15, s. 22-23

Rok 1987 byl průlomový v prosazení rozšířené hudební výchovy do dalších škol v celostátním měřítku. V tomto roce byl schválen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a oficiálně zahájen celostátní experiment zřizování škol s RVHV po vzoru olomoucké základní školy. Experiment zastřešoval Výzkumný ústav pedagogický v Praze a garantem byl dr. František Mouryc (pracovník VÚP v Praze). Zapojilo se do něj přibližně patnáct škol, oficiální, přesný seznam z této doby není k dispozici. Experiment byl ukončen v roce 1991. Od tohoto roku se mohly oficiálně zřizovat školy s RVHV, začaly se vydávat experimentální osnovy, které se na základě setkání odborníků (ředitelů škol, učitelů hudební výchovy a pracovníků VÚP a Ministerstva) každý rok upravovaly.

5 Učebnice Ladislava Daniela pro základní školy

Ladislav Daniel se celý svůj život věnoval metodice hudební výchovy na základních školách. Chtěl zvýšit počet zpěváků a aktivně zapojit všechny žáky v hodinách hudební výchovy. Vypracoval učebnice a k nim patřící metodické příručky pro 1. – 5. ročník základních škol: Kukačka³³, Pěnička³⁴, Skřivánek³⁵, Sedmihlášek³⁶, Slavík³⁷. Každá metodická příručka obsahuje plán, který učivo rozděluje do jednotlivých měsíců školní docházky podle jednotlivých dovedností.

Kukačka je první z řady učebnic a je určena nejmenším žákům základní školy. Díky metodice a dle jednotlivých složek hodiny Ladislava Daniela mají žáci zvládnout:

v hlasovém výcviku: rovně sedět, stát, zpívat polohlasem, používat hlavový tón, správně otevírat ústa při hláskách „a“ a „o“, rozsah hlasu by měl být od c_1 do d_2 ,

v rytmičtém výcviku: správné tleskání, dupání a pleskání, pojmy – rytmus, metrum, takt, čtvrt'ové a osminové noty ve 2/4 taktu, čtvrt'ová pomlka,

v intonaci: co je to zvuk, tón, nota, rozpoznání tónů vysokých a nízkých, vyšší a nižší, vzestup a sestup po stupnici, opakované tóny, první stupeň,

ve sluchovém výcviku: reprodukovat 3-5 tónových motivů a jednotlivých tónů v rozsahu $d_1 - a_1$,

v hudební nauce: zvuk, tón, nota, osnova, linka, mezera, klíč G, takt, taktová čára, nota čtvrt'ová – hlavička, nožka; nota osminová – praporec, trámeč, pomlka čtvrt'ová,

33 DANIEL, L. *Kukačka, hudební výchova pro 1. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1994.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Kukačka pro učitele 1. ročníku základní školy*. Praha : Panton, 1994.

34 DANIEL, L. *Pěnička, hudební výchova pro 2. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1995.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Pěnička pro učitele 2. ročníku základní školy*. Praha : Panton, 1995.

35 DANIEL, L. *Skřivánek, hudební výchova pro 3. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1996.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Skřivánek pro učitele 3. ročníku základní školy*. Praha : Panton 1996.

36 DANIEL, L. *Sedmihlášek, hudební výchova pro 4. ročník základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Sedmihlášek pro učitele 4. ročníku základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

37 DANIEL, L. *Slavík, hudební výchova pro 5. ročník základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Slavík pro učitele 5. ročníku základní školy*. Praha : Panton International, 2000.

ve hře na hudební nástroje: držení a hra na rytmické nástroje, ovládání nástrojů melodických a basových, hra rytmu, metra, prvních dob a taktů nebo jednotaktového ostinata, pentatonická aleatorika³⁸,

v improvizaci: hru na ozvěnu (dvoutaktí o 3 – 6 tónech).

Učebnicí pro druhý ročník je **Pěnička**. Žáci navazují na znalosti a dovednosti nabyté v prvním ročníku. Dle jednotlivých složek je zde učivo rozděleno následovně:

v hlasovém výcviku: frázování, hlavový tón, výslovnost koncovek, rozsah $c_1 - e_2$,

v rytmickém výcviku: noty čtvrt'ové, osminové a půlové ve 2/4 taktu, noty čtvrt'ové, půlové a pomlka čtvrt'ová ve 3/4 taktu,

v intonaci a sluchovém výcviku: volný nástup prvního a pátého stupně, diatonické postupy, reprodukce jednoho v rozsahu $c_1 - d_2$,

v hudební nauce: tempo, piano, forte, hudební abeceda, nota g_1 ,

ve hře na hudební nástroje: kombinace rytmu, metra, taktu a dvou i čtyřtaktových ostinat neměnných i harmonicky obměňovaných, aleatorika na tónice,

improvizace: hra na ozvěnu (trojtaktí o 5 – 10 tónech).

Na Pěničku navazuje **Skřivánek**, učebnice pro třetí ročník základní školy. Žáci se mají v tomto ročníku naučit v rámci jednotlivých disciplín:

v hlasovém výcviku: nádech, měkké nasazení, dělení slov na slabiky, rozsah $h - e_2$,

v rytmickém výcviku: kombinace osminových, čtvrt'ových, půlových a tříčtvrt'ových not v taktu 3/4, takt 4/4,

v intonaci a sluchovém výcviku: umí intonovat volný nástup třetího stupně, diatonické postupy, tónický kvintakord, rozlišit řadu durovou a mollovou v rozsahu prvních pěti tónů stupnic; reprodukce tónů dvoučárkované oktávy oktávovou transpozicí do oktávy jednočárkované, reprodukce vrchního tónu z konsonantního dvojhlasu,

v hudební nauce: hudební abeceda pozpátku, nota c , tečky u noty, nota tříčtvrt'ová, notopis I,

38 Kompoziční technika, která využívá momenty náhody a variability v procesu komponování nebo provádění skladby.

ve hře na hudební nástroje: složitější ostinata, legato, doprovody písní žáků ZUŠ na tradiční nástroje,

v improvizaci: hra na ozvěnu ve čtyřtaktí, hra na otázku a odpověď rytmicky a – a₁, melodicky a – b.

Předposlední učebnicí je **Sedmihlásek** pro žáky čtvrtých ročníků. V jednotlivých složkách si žáci osvojují tyto dovednosti:

v hlasovém výcviku: prodlužování výdechu, vázání, vokalizace, rozsah b – f₂,

v rytmickém výcviku: nota třiosminová v taktu 2/4, 4/4, 3/4,

v intonaci a sluchovém výcviku: volný nástup osmého stupně, diatonické postupy v moll v rozsahu prvních šesti tónů a volný nástup prvního a pátého v moll; reprodukce tónů malé oktávy oktávovou transpozicí, reprodukce spodního tónu z konsonantního dvojhlasu,

v hudební nauce: noty c₁ – c₂, nota třiosminová, hudební abeceda nepřetržitě vzestupně i sestupně, notopis II,

ve hře na hudební nástroje: snadné doprovody dětskými i tradičními nástroji,

v improvizaci: hra na ozvěnu (čtyřtaktí s pomlkami), otázka – odpověď a – b, učitel – žák.

Slavík uzavírá řadu učebnic pro I. stupeň základní školy. Daniel ve své poslední učebnici metodicky zpracovává látku jednotlivých složek hodiny:

hlasový výcvik: bránicové dýchání, zesilování, zeslabování, souhláskové shluky, rozsah a – fis₂,

rytmický výcvik: synkopa, osminová pomlka na lehké polovině doby,

intonace a sluchový výcvik: intonovat volný nástup spodního pátého stupně a diatonické postupy, volný nástup mollového třetího stupně a diatonické postupy v rozsahu od zvýšeného spodního sedmého stupně po mollový šestý stupeň; reprodukce tónů v rozsahu c₁ – c₃ oktávovou transpozicí, reprodukce obou tónů z konsonantního dvojhlasu,

hudební nauka: orientace ve stupnici a tónině C dur, noty g – g₂, notopis III,

hra na hudební nástroje: doprovody lidových písní a snadné instrumentální skladbičky,

improvizace: hra na ozvěnu, jednodílná písňová forma a – b (žák – žák, žák sám celé).

Na konci prvního stupně by žáci měli zvládat všechny výše uvedené dovednosti. Jejich výčet najdeme v závěru každé učebnice. Metodické příručky vždy podrobně popisují přesný postup, jak se žáky i jednotlivými složkami hodiny pracovat. Navíc obsahují plán učiva hudební výchovy rozložený do jednotlivých měsíců, ve kterém není zahrnutý plán poslechu a hudebně pohybové výchovy, který si učitel musí sám doplnit.

6 Překlenovací učebnice Ladislava Daniela

Daniel svou *Překlenovací učebnici* vydává a rozmnožuje vlastním nákladem a může ji používat každý, „*kdo chce dělat na druhém stupni základní školy skutečnou hudební výchovu.*“³⁹ Učebnice je určena žákům 6. tříd, tedy druhému stupni základních škol. Učebnice počítá s tím, že na prvním stupni žáci nebyli vzděláváni podle Danielových učebnic pro první stupeň (viz výše) a mají nedostatky jako nedostatečný rozsah hlasu, nezpívají hlavovým tónem, nemají rozvinuté potřebné intonační a rytmické schopnosti sloužící ke zpěvu. Tomu odpovídá také postup *Překlenovací učebnice* a k ní příslušné *Metodické příručky pro učitele*. Ta je založena na ověřených postupech, které vznikly na školách s rozšířenou výukou hudební výchovy, ale byly také aplikovány na školách s jednohodinovou dotací.

K výuce podle *Překlenovací učebnice* potřebuje učitel tyto pomůcky: klavír (případně klávesy), rytmické Orffovy nástroje, intonační tabuli, rytmickou stavebnici a rytmickou tabuli, reprodukcni zařízení pro poslech hudby.

6.1 Analýza Překlenovací učebnice

Učivo *Překlenovací učebnice* je rozpracováno do jednotlivých měsíců v roce a do jednotlivých složek hodiny (hlasový, intonační a rytmický výcvik, nauka, písně, hra na hudební nástroje a poslech). Již v úvodu Daniel žáky upozorňuje na nedostatky, ke kterým vedla dosavadní výuka hudební výchovy. Zároveň žáky uklidňuje tím, že díky této učebnici a dobrému učiteli se všemu naučí.

Hodinu hudební výchovy Daniel rozděluje na jednotlivé složky: každá hodina začne zpěvem písní (5-10 minut), následuje hlasový, intonační a rytmický výcvik, improvizace (každá má 3-5 minut), další na řadě je nové učivo (15-20 minut). Žádnou složku nemůžeme vynechat. Během tří hodin by si na schéma hodiny měli žáci zvyknout. Na každou hodinu hudební výchovy se budou těšit, jelikož brzy uvidí a hlavně uslyší výsledky své práce. Díky promyšlenému konceptu, ve kterém na sebe jednotlivé složky navazují, žáci ani inspekce žádnou šablonu hodin nerozpoznají, „*naopak budou obdivovat*

39 DANIEL, L. *Překlenovací učebnice pro druhý ročník základních škol*. Olomouc : vlastním nákladem, 2006, s. 3.

*široký obsah hudební výchovy, pestrost hodiny, výborné výsledky a hlavně chování žáků, kteří nebudou zlobit, protože se nebudou nudit ani nebudou unaveni, protože tento průběh hodiny respektuje jejich těkavou pozornost a přináší jim pestrý program.*⁴⁰

Učivo je v učebnici rozděleno do jednotlivých měsíců školního roku.

Metodická příručka odpovídá zpracování metodiky v Danielově *Metodice hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*⁴¹ (viz kapitola 3). Stejně jako učebnice je metodická příručka rozdělena do jednotlivých měsíců a podle jednotlivých složek hodiny (hlas, intonace, rytmus, nauka, písně, hra, improvizace). Všechny složky hodiny by se měly objevit v každé hodině hudební výchovy.

Hlasová výchova v Překlenovací učebnici začíná naučením se navození **hlavového tónu**. Daniel k tomu využívá zvuky z běžného života, které žáci znají a umí je napodobit (kukání, houkání jako lokomotiva). Kukání nahrazuje rozezpívání na různých intervalech a lze ho použít také při nácviu písní. Pro navození hlavového tónu lze dále využít zvuky holoubka, hrdličky (vrkú, cukrrú), vrabčáka (čimčarara). Hlavový tón můžeme žákům přiblížit pomyslným posláním míčku hlasem ve vyšší poloze (kutulululúúú). Rozvíjení hlavového tónu lze nasimulovat voláním „z kopce na kopec“ (huhúú) na klesající malé tercii ve vyšší poloze.⁴² Až budou žáci tvořit hlavový tón automaticky, můžeme přejít na běžná hlasová cvičení, která budeme začínat shora od výchozího tónu c₂. Houkáním žákům lze jasně vysvětlit rozdíl mezi nižšími a vyššími tóny pomocí ukazování či kreslení pohybu melodie.

Při zpěvu je důležitý **postoj**, proto musíme žáky naučit sedět či stát rovně, aby mohli při dýchání správně dýchat. Pokaždé je na to upozorníme, časem budou tuto činnost dělat automaticky.

Žáci si z domova nebo z prvního stupně přinesli špatné a nedbalé **vyslovování**. Některé samohlásky vyslovují moc otevřeně, některé naopak s malým čelistním úhlem. Tuto chybu je nutné odstranit, aby zpěv zněl hezky a bylo mu rozumět. Začneme vokály „a“ a „o“, Postupně přidáme ostatní.

40 DANIEL, L. *Metodická příručka k Překlenovací učebnici pro druhý stupeň základních škol*. Olomouc : vlastním nákladem, 2006, s. 7.

41 DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992.

42 TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*. Praha : Portál s.r.o., 2005, s. 40–41.

Další dovedností v hlasové výchově je podle Danielovy učebnice **frázování**, kterým rozumíme nadechování na správném místě, tedy tam, kde máme v písni napsáno znaménko nádechu. Zpočátku učitel musí žákům nádechy ukazovat a být důsledný, aby nedocházelo k „výjimkám“.

Písňe by měly být transponovány o tercii až kvartu výše než jsou žáci zvyklí, tím se postupně bude jejich hlasový rozsah zvětšovat. Na konci roku by žáci měli dosáhnout rozsahu od $g - f_2$, kvalita hlasu by měla být o poznání větší a místo původního slabého hlavového tónu by se měl ozývat tón silnější s přidavkem hrudní rezonance (voix mixte).

Intonaci bychom v každé hodině měli věnovat 3-5 minut. V intonaci by se žáci měli naučit zpěvu z not, který je při správném postupu jednoduchý a zábavný. Nácvič not je tímto způsobem snazší a rychlejší než učení písni na základě poslechu. Vycházíme z toho, že každý umí zazpívat nějakou písničku a umí tedy zazpívat každý tón a každý tón poznat. Žákům intonaci přiblížíme tak, že budeme mluvit jejich řečí bez používání jim neznámých termínů (mi, třetí stupeň, e). Intonaci učíme pomocí tonální metody písňové (viz kapitola 3.4.1). Začneme stupněm prvním, navazuje pátý, třetí, osmý, spodní pátý

Při vybavování stupňů prochází žáci třemi stádii:

1. každý žák zazpívá opěrnou píseň k danému tónu,
2. žáci si opěrnou píseň pouze představí a na neutrální slabiku zazpívá její první tón,
3. žáci již opěrnou píseň nepotřebují a zpívají pouze příslušný stupeň.

Při jednoduhoduhové dotaci se málokterý žák dostane až do třetího stádia a to pouze u některých stupňů.

Druhou intonační dovedností jsou **diatonické postupy**, zpěv po stupnici nahoru a dolů. Tato dovednost je jednoduchá, proto při ní žáci mohou rukama ukazovat pohyb melodie (zda stoupá, klesá či zůstává na stejné výši). Diatonické postupy procvičujeme v každé hodině a místo ukazování rukou používáme noty na intonační tabuli. Začínáme od opěrné písňe, časem vložíme volný nástup některého stupně.

Součástí intonačního výcviku je také **sluchové cvičení** (reprodukce tónů v daném rozsahu), které nejdříve procvičujeme kolektivně s celou třídou a později vyvoláváme jednotlivce. Během školního roku se žáci naučí transponovat tóny z malé a tříčárkované

oktávy do dvoučárkované či jednočárkované. Ve sluchových cvičeních se žáci naučí poslouchat a následně zpívat vrchní či spodní hlas ve dvojhlasu. Začneme v rozsahu tercie, přidáme sextu, kvintu, kvartu.

Do složky intonace patří melodický diktát, který pomáhá zdokonalovat intonační dovednosti. Zpočátku žáci ukazují pohyb melodie rukou, dále diktujeme dva tóny a postupně rozšiřujeme až na pětitónové motivy. Do diktátu můžeme zařadit rozpoznávání jednotlivých stupňů. Diktát žáci zapisují do notové tabulky.

V prvních měsících školního roku si žáci osvojí pojmy **rytmus**, metrum a takt. Nejprve budou rytmus písní vytleskávat. V dalších hodinách přidají pochodování a tleskání dob. V rytmickém výcviku se pomocí rytmické tabule seznámí s takty 2/4, 3/4 a 4/4. Rytmy v taktech se žáci naučí hláskovat podle jednotlivých slabik příslušných not (viz kapitola 3.3). Na rytmické tabuli vždy vytvoříme několik taktů, které žáci:

- 1) přečtou pomocí slabik,
- 2) přečtou na slabiky a vytleskají,
- 3) pouze vytleskají.

Do učiva rytmu patří taktování. Žáci se naučí taktovat nejprve na dvě, na tři a na čtyři.

V **rytmickém diktátu** žáci zapisují první čtyřtaktí známých písní, které znají nebo se je během školního roku učí.

Žáci se během školního roku pomocí Překlenovací učebnice naučí přečíst, zahrát a zapsat rytmy v taktech čtvrt'ových v hodnotách celých, půlových, čtvrt'ových, osminových a taktovat na dvě, tři a čtyři.

Hudební nauka hudebnost nerozvíjí, proto se k ní učebnice staví okrajově. Znalost hudební nauky žáci využijí při nácviu písní, proto by se postupně měli seznámit s houslovým klíčem, posuvkami, dynamikou včetně znamének (p, f, mf, ff, pp, crescendo, decrescendo), stupnice, tónina (C dur, F dur, G dur). V učivu nauky jsou též obsaženy znalosti not a příslušných kláves. K výuce je možné využít tabulku naukových znaků (příloha č. 5).

Nácvik písní v Překlenovací učebnici probíhá výlučně z not a jsou seřazeny podle souběžného učiva intonace a rytmu. Daniel zpracoval metodiku nácviu zpěvu z not:

1. Nejdříve si se žáky rozebereme notový zápis písně – jakým stupněm začíná a nahlas říkáme, zda melodie stoupá, klesá nebo je stejná.
2. Učitel udá tóninu a žáci si pomocí opěrné písně vybaví první tón, od kterého celá třída zpívá melodii na pomalé čtvrté noty.
3. Přečteme rytmus písně na rytmické slabiky.
4. Několikrát píseň přezpíváme rytmicko melodicky.
5. Učitel sám předzpívá píseň na text tak, jak chce, aby si ji žáci osvojili. Musí dbát na výslovnost, frázování, tempo.
6. Žáci si přečtou a namemorují text první sloky.
7. Píseň si několikrát zazpívají v pomalém tempu s textem.
8. Nakonec žáci píseň zazpívají na čisto ve správném tempu.

Nácvik písně může zpočátku trvat déle, ale časem se doba nácviku zkrátí na 15 – 20 minut.

Do celého školního roku je rozpracován nácvik české hymny, dále se žáci naučí písně U Čerčan je zámeček, V Praze verbujou, Půjdem do Betléma, Co vy sedláci, co děláte, A může být pisař třeba i z těba, Sedemdesiat sukien mala, Na rozloučení (dvojhlas), Išla Marína.

Daniel do hodin přidává novou složku, kterou je hra doprovodů k písním na klávesy. Je to osvědčená činnost, která dovede zaktivizovat i ty žáky, kteří o zpěv ani hudbu nejeví velký zájem. Potřebujeme k ní klavír, klávesy, Orffovy melodické a zvláště rytmické nástroje (viz kapitola 3.6). Ke hře opět potřebují znát pojmy rytmus, metrum, doby, takt, které si osvojí v rytmickém výcviku.

Zpočátku se žáci naučí doprovod k písni To je zlatý posvícení, kterou můžeme chápat jako pentatonickou, jelikož v ní nenajdeme čtvrtý a sedmý stupeň. V pentatonice každý tón konsonuje s ostatními, to nám umožňuje hrát aleatoricky. Pravidlem je hra pouze na černých klávesách. Nácvik začne tleskáním dob ke zpívané písni a komu to jde nejlépe, může jít k nástroji. U každého nástroje mohou být maximálně dva hráči.

Další skupinou písní jsou písně tónické a ty lze doprovodit tónickým kvintakordem. Například píseň Pásli ovce valaši lze doprovodit od některého stupně tóniky stupnicovými postupy ve čtvrt'ových notách postupy nahoru nebo dolů. Žádný tón nesmí být vynechán.

Postupně k písním přidáváme předeheru na bicí nástroje. Píseň můžeme oživit kánonem či doprovodem na zobcovou flétnu.

Metodická příručka k Překlenovací učebnici obsahuje vypsané propracované doprovody k probíraným písním, které se žáci během roku naučí zahrát.

Improvizace je poslední dílčí složkou hodiny, která není nová, ale na dnešních základních školách se do hodin téměř nezařazuje. V každé hodině jí věnujeme 3-5 minut a nikdy ji nesmíme vynechat. Velice záleží na kreativitě učitele, jehož úkolem je vymýšlet příklady rytmů a melodií. Nesmí být příliš jednoduchý a obtížnost se musí postupně zvyšovat. V každé lekci Daniel uvádí dostatek léty prověřených příkladů, kterými dokáže každý učitel vést „*k nevídaným a nikde jinde dosud nedosaženým výsledkům*“.⁴³

V improvizaci se žáci nejdříve naučí hru na ozvěnu (forma a – a) vytleskáváním, hrou na tělo a rytmické nástroje. V následujících měsících se žáci učí hře na ozvěnu melodicky (zpěvem na neutrální slabiky). Když budeme cítit, že hra na ozvěnu byla zvládnuta, přestoupíme na otázku – odpověď (písňová forma a – a₁), která je podobná otázce a odpovědi v řeči. Učitelova otázka nekončí tónikou a předvětí má poloviční závěr. Žáci musí závěr svého závětí změnit, abychom měli pocit konce, zakončením tónikou vytvoří celý závěr – teoreticky nevysvětlujeme, ale prakticky předvedeme.

Vrcholem improvizace bude vytvoření závětí, které má jinou melodii, ale ta samá slova i rytmus jako předvětí (rytmicky je to forma a – a, melodicky a – b). Pro příklad uvedeme píseň Kočka leze dírou, Šel tudy, měl dudy aj. Jedinou podmínkou je, aby měla předvětí a závětí.

Po celou dobu nácvičku improvizace platí tři základní pravidla:

- 1) střídání učitel – žák (šetří čas)
- 2) respektování metra (žák musí začít s odpovědí hned po skončení otázky a v daných dobách)

43 DANIEL, L. *Metodická příručka k Překlenovací učebnici hudební výchovy pro druhý stupeň základní školy*, s 17.

3) předvětí a závětí je stejně dlouhé

V hodinách musíme důsledně střídat takty – v jedné hodině 2/4, v další 3/4.

V začátcích pracujeme s celou třídou, v dalších měsících přejdeme k práci s jednotlivci. Když někdo chybuje, neopravujeme ho, ale zopakujeme příklad nebo dáme jiný, lehčí.

7 Praktická část

7.1 Předmět, cíle a hypotézy výzkumu

Předmětem experimentu je ověření Danielovy Překlenovací učebnice v praxi.

Cíle výzkumu:

- 1) Propracovat systém vyučovacích hodin, které respektují metodické řady a verifikovat je v průběhu experimentálního vyučování.
- 2) Zjistit, jak žáci učebnici přijímají.
- 3) Zjistit, zda nastíněný postup dokáže žáky motivovat k většímu zájmu o hudbu.
- 4) Zjistit, zda se mezery způsobené předchozí výukou na prvním stupni doplnily.

Při ověřování Překlenovací učebnice Ladislava Daniela pro druhý stupeň základních škol jsem si stanovila následující **hypotézy**:

1. Danielova Překlenovací učebnice pomáhá odstranit za předpokladu soustavné práce stávající nedostatky v rozvoji dětské hudebnosti.
2. Navrhovaný systém vyučovacích hodin plánovitě využívá principů Překlenovací učebnice v kontextu běžných vyučovacích hodin.
3. Některé zvolené prostředky Překlenovací učebnice (např. volba písňového materiálu) nekorrespondují s hudební i životní zkušeností dítěte.
4. Při soustavné hudebně-pedagogické práci žáci lépe pochopí zákonitosti hudební výstavby díky kázni spojené s řádem, který je v metodice.
5. Žáci jsou schopni přijmout princip soustavné práce v hodinách hudební výchovy.

7.2 Organizace a metodika výzkumu

Výzkum jsem se rozhodla realizovat v šestých třídách základní školy, ve kterých jsem během školního roku 2010/2011 vyučovala hudební výchovu. Žáci nebyli díky vyučování v minulém roce vůbec zvyklí pracovat a jejich hudební a pěvecké dovednosti byly velice omezené. Rozhodla jsem se v jedné ze šestých tříd, experimentální skupině, aplikovat Danielovu metodiku Překlenovací učebnice a porovnat působnost se souběžnou

šestou třídou, kontrolní skupinou, ve které jsem pracovala podle učebnice hudební výchovy pro 6. ročník⁴⁴.

Výzkum probíhal od ledna do května roku 2011 a skládal se ze tří fází.

V první fázi, v lednu 2011, byla v obou třídách provedena vstupní prověrka hudebnosti (příloha č. 1). Prověrka byla kolektivní a měla za úkol zjistit úroveň základních hudebních schopností a dovedností výzkumného vzorku. Výsledky jednotlivých úkolů, které žáci zaznamenávali na záznamové archy (příloha č. 2a) a byly zpracovány podle předem stanovených kritérií.

Druhá fáze výzkumu probíhala formou experimentálního vyučování. Experimentální vyučování bylo rozvrženo do pěti měsíců, probíhalo dohromady sedmáct vyučovacích hodin. Hodiny byly realizovány na základě Danielovy Překlenovací učebnice a k ní příslušné metodické příručky (viz kapitola 6.1). Plán jednotlivých hodin je rozpracován podrobně níže.

Třetí fáze výzkumu se uskutečnila na konci května 2011 jako výstupní prověrka hudebnosti (viz příloha č. 3). Prověrka svým zadáním principiálně odpovídala první fázi výzkumu, lišila se jen jednotlivými příklady. Výsledky obojího testování byly porovnány a jejich rozdíly se staly jedním z ukazatelů účinnosti zvolené metodiky.

7.3 Interpretace výsledků výzkumu

Během pěti měsíců se žáci seznámili s novým typem výuky. Každá hodina byla rozvržena a realizována na základě Danielovy učebnice a metodické příručky (kapitola 6.1). Vypracovala jsem vlastní **plán učiva** každé ze sedmnácti hodin. Každá hodina byla vypracována na základě plánu podrobně.

Do plánu nezahrnuji dvě hodiny potřebné na vstupní a výstupní prověrku a jarní prázdniny, které během výzkumu probíhaly. V každé následující hodině samozřejmě počítám s opakováním látky a vždy podrobně nevypisuji, ale věnuji se hlavně učivu novému.

44 *Hudební výchova pro 6. ročník základní školy*. Praha : SPN, 2003.

7.3.1 Plán učiva v experimentálních hodinách

1. hodina

Hlasová výchova:

Naučení navození hlavového tónu pomocí slabik „ku-ku“. Rozezpívání bude pro začátek od c_1 do d_2 . Zopakujeme, případně se doučíme státní hymnu včetně historie.

Nové učivo:

Ukážeme si na státní hymně, co znamená melodie, rytmus a v jakém je metru, co je to jeden takt.

Opakování učiva:

Notová osnova, výška a délka tónů, psaní houslového klíče. Píseň Ovčáci, čtveráci – příprava na poznání prvního stupně.

Žáci si nakreslí klávesy v rozsahu jedné oktávy, které se budeme v dalších hodinách učit poznávat.

2. hodina

Rozezpívání, navození hlavového tónu, opakování státní hymny.

Nové učivo:

Hra na ozvěnu – já tleskám, žáci opakují. Vytleskáme si píseň „Ovčáci, čtveráci“. Do notové osnovy si napíšeme houslový klíč a označení 2/4 taktu. Prakticky vysvětlím na písni „Boleslav, Boleslav“, co to 2/4 takt znamená.

Na klávesách, které si děti nakreslily, se naučíme klávesy c – e – g – začátek písně Ovčáci čtveráci a prakticky ji na klavíru vyzkoušíme.

Zpěv z not – žáci mají v učebnici jednoduché diatonické chody, jeden z nich jim zahrají, další se pokusí zazpívat již sami.

Nové písně: „Malička su“, „To je zlatý posvícení“, „Bude zima, bude mráz“.

3. hodina

Rozezpívání, zopakování nových písní.

Nové učivo:

Délky not a rytmus se dají číst i zapisovat podle rytmických slabik. V této hodině se naučíme číst pomocí slabik tá, ta-te a vytleskávat rytmus 2/4 taktu. Přidáme si čtvrt'ovou pauzu, která se čte „nic“. Vyzkoušíme si přečíst a vytleskat píseň Boleslav, Boleslav.

V učebnici provedeme cvičení, kterým si čtení i vytleskávání upřesní.

Na písni „Kočka leze dírou“ si předvedeme pohyb melodie – jak stoupá, klesá a zůstává ve stejné výši. Zopakujeme zpěv z not – cvičení z minulé hodiny.

První stupeň: uvedu žáky do několika tónin a jejich úkolem bude zazpívat Ovčáci, čtveráci od prvního stupně.

4. hodina

Opakování:

Rozezpívání, opakování písní, zpěv 1. stupně podle opěrné písně, doprovod začátku písně „Ovčáci, čtveráci“ Vytleskání a čtení rytmu, pouze vytleskání rytmu.

Nové učivo:

Naučíme se taktovat na 2 – prakticky vyzkoušíme opět na písni Boleslav, Boleslav. Za použití rytmických kostek žáci zapisují mnou vytleskaný rytmus 2/4 taktu. Nové klávesy a noty d – f – a. Naučíme se doprovázet celou píseň Ovčáci čtveráci. Zpěv nové písně „U Čerčan háječek“ z not. Nejprve se koukneme na melodii, jak stoupá, klesá a zůstává a pokusíme se tóny odvodit dle znalostí, které už máme.

Improvizace:

Žáci si sami vymyslí a vytleskají rytmus – celá třída opakuje. Zazpívám/zahraji jednoduché čtyřtaktí, žáci ho opakují.

5. hodina

Opakování:

Rozezpívání, důraz na správné držení těla – rovná záda vsedě i vestoje. Hra na ozvěnu – rytmická i hlasová. Žáci v této hodině budou mít za úkol vymyslet krátký motiv a celé třídě ho předvést, aby ho zopakovala.

Nové učivo:

Naučíme se rytmicky zapisovat začátky písní „Prší, prší“, „U Čerčan je háječek“ pomocí jednoduchých značek (dle učebnice).

Intonace:

Již jsme se naučili zpívat první stupeň, nyní si to vyzkoušíme v několika tóninách bez použití opěrné písně – píseň si jen představíme. Poté zkusíme od tohoto prvního tónu vždy zazpívat diatonický postup nahoru i dolů v rozsahu jedné oktávy. Tóniny jsou: C dur, D dur, Cis dur, Es dur, H dur.

Na závěr hodiny bude následovat zpěv již naučených písní ve 2/4 taktu s taktováním.

6. hodina

Rozezpívání, diatonické postupy v rozsahu kvinty od jednotlivých tónů...

Nové učivo:

Nácvik písně „V Praze verbujou“ z not a pátého stupně podle opěrné písně „To je zlaté posvícení“. K tomu použijeme již známé písně.

Opakování:

Rytmický diktát do sešitu a na rytmických kostkách. Doprovod písní na klavír, taktování na dvě.

7. hodina

Nové učivo:

3/4 takt a rytmus za pomoci již známých slabik. Nová slabika tá-á, která se používá u půlové noty. Prakticky si předvedeme na písni „Na tý louce zelený“, kde budou mít žáci za úkol vytleskat a vyslabikovat rytmus.

Opakování:

Pátý stupeň v několika tóninách podle opěrné písně. Každou hodinu opakujeme Ovcáci, čtveráci, Maličká su a To je zlatý posvícení, aby žáci byli připraveni na nácvik třetího stupně.

8. hodina

Nové učivo:

Diatonické postupy od 5. stupně v rozsahu kvinty v různých tóninách. Hra na otázku a odpověď – tvoření písňové formy a – a₁. V hlasové výchově se zaměříme na výslovnost, která je stejně důležitá jako dýchání a tvoření tónu.

Opakování:

Rytmus ve 2/4 i 3/4 taktu, rytmický diktát, první stupeň, doprovod k písním.

9. hodina:

Nové učivo:

Taktování ve 3/4 taktu, zpěv s taktováním na tři. Zápis diatonických postupů do sešitu, rozeznávání vyšších a nižších tónů. Znaménka dynamiky (f, ff, p, pp, mf, crescendo a decrescendo).

10. hodina

Nové učivo:

Nácvik třetího stupně podle již známé písně „Maličká su“. Nácvik písní „Červená modrá fiala“, „Kdyby byl Bavorov“, „Na tý louce zelený“ s taktováním. Diatonické postupy od 3. stupně.

11., 12. hodina

Následující dvě hodiny budeme opakovat veškerou probranou látku v rámci celé třídy, ale také jednotlivců.

13. hodina

Nové učivo:

Reprodukce tónů ze dvou oktáv (jednočárkované, dvoučárkované) pouze v jednočárkované oktávě. Nový 4/4 takt – jak se značí a na kolik dob se počítá, slabikuje. Nová nota – celá, která se slabikuje na tá dva tři čtyři, nota půlová na nic, dva a naučíme se je zapisovat. Poté zkusíme vyslabikovat cvičení z učebnice.

14. hodina

Reprodukce tónů přibude ještě z malé oktávy do jednočárkované. Ve 4/4 taktu se naučíme zapsat a vyslabikovat notu celou (nic dva tři čtyři), taktování na 4. Návěst písně „Co sedláci, co děláte“ Doprovod k písni „V Praze verbují“.

15., 16., 17. hodina

V posledních třech hodinách se budeme věnovat opakování celého půlročního učiva.

7.3.2 Podrobný průběh modelové hodiny

Práce žáků v hodinách hudební výchovy byla hodinu od hodiny lepší. Ke konci experimentální výuky téměř nebyl problém s kázní, zpěvnost a jiné hudební dovednosti celé třídy byly o poznání vyšší než na začátku.

Jednotlivé hodiny probíhaly na základě Danielova modelu hodin, obsahovaly všechny jednotlivé složky, které ve své metodické příručce uvádí. Pro představu uvádím jednu modelovou hodinu, která proběhla v dubnu 2011:

10. hodina

Cíl hodiny:

1. Žáci umí zazpívat 3. stupeň podle opěrné písně Maličká su.

2. Umí zazpívat nové písně z not – Červená modrá fiala, Kdyby byl Bavorov, Na tý louce zelený a tyto písně umí zadirigovat podle taktu, v jakém jsou.

Na začátku hodiny si žáci navodí pomocí rozezpívání (kuku) hlavový tón. Následně si zazpíváme písně z minulé hodiny – V Praze verbujou a To je zlatý posvícení.

V hodině pokračujeme intonací, ve které se věnujeme diatonickým postupům od 1. a 5. stupně vzestupně i sestupně.

V rytmické složce procvičíme čtení a vytleskávání rytmu v 3/4 taktu. Cvičení, ve kterém najdeme kombinaci čtvrt'ových a osminových not, je v učebnici na straně 10. Rytmicky žáci zapíšou první čtyřtaktí písní Okolo Třeboně a Bejvávalo. Zopakujeme taktování na tři.

V improvizaci zopakujeme formu a – a nejprve hrou na tělo, poté vokálně.

Nové písně určené pro dnešní hodinu jsou jednoduché, proto jsou tři. Začneme nácvikem písně Na tý louce zelený. U všech písní nejprve zjistíme, v jakém jsou taktu a na jakém stupně začínají. Žáky uvedu do příslušné tóniny a oni sami musí zazpívat první tón. Následně se podíváme na pohyb melodie a pokusíme se ji zazpívat prozatím bez rytmu, na čtvrt'ové noty v pomalém tempu. Až si budou žáci melodií jistější, vytleskáme rytmus a zkusíme píseň rytmicky zazpívat. Píseň nakonec zazpíváme v tempu a s pomocí taktování. Takto budeme postupovat u dalších dvou písní.

Na závěr hodiny si žáci vezmou nástroje a všechny písně, které jsme dnes v hodině slyšeli, zazpíváme a doprovodíme hudebními nástroji.

Žáci by z hodiny měli odcházet s pocitem, že se něco naučili a ne s pocitem, že jim něco nešlo.

7.3.3 Výsledky prověrek hudebnosti

Žáci experimentální skupiny se neprojevovali příliš muzikálně. Většina žáků této třídy na nic nehraje, ale byl na nich vidět zájem o hudební odvětví. Podle výsledků

vzniklých porovnáním vstupní a výstupní prověrky hudebnosti (tabulky č. 1, 2) se žáci experimentální skupiny v hudebních dovednostech zlepšili.

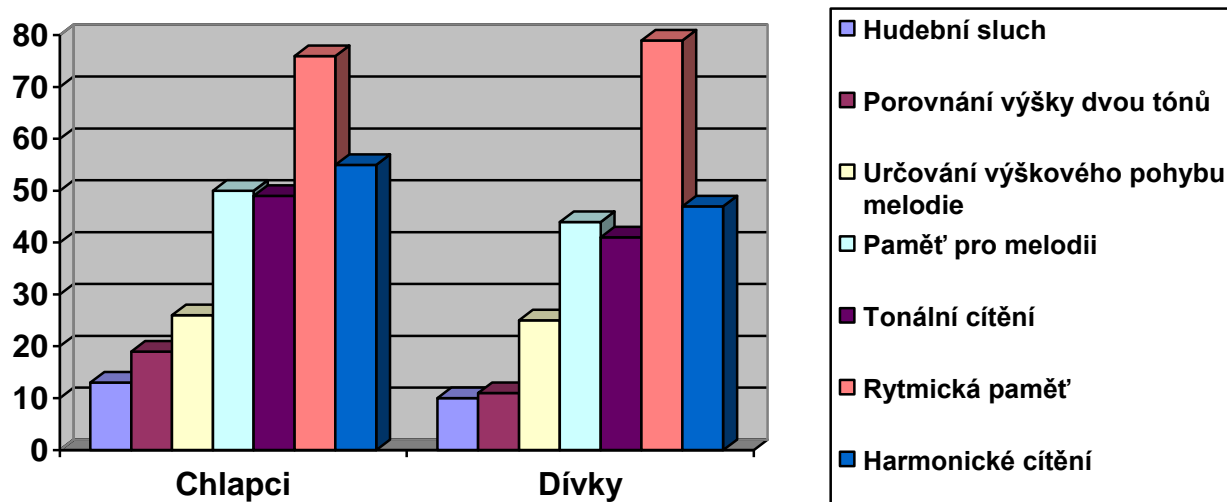
Tabulka č. 1 – výsledky vstupní prověrky

Úkol	Bodové zisky		
	Chlapci	Dívky	Celkem
Vstupní prověrka hudebnosti:			
Hudební sluch	13	10	23
Porovnání výšky dvou tónů	19	11	30
Určování výškového pohybu melodie	26	25	51
Paměť pro melodii	50	44	94
Tonální cítění	49	41	90
Rytmická paměť	76	79	155
Harmonické cítění	55	47	102
Celkem	288	257	405

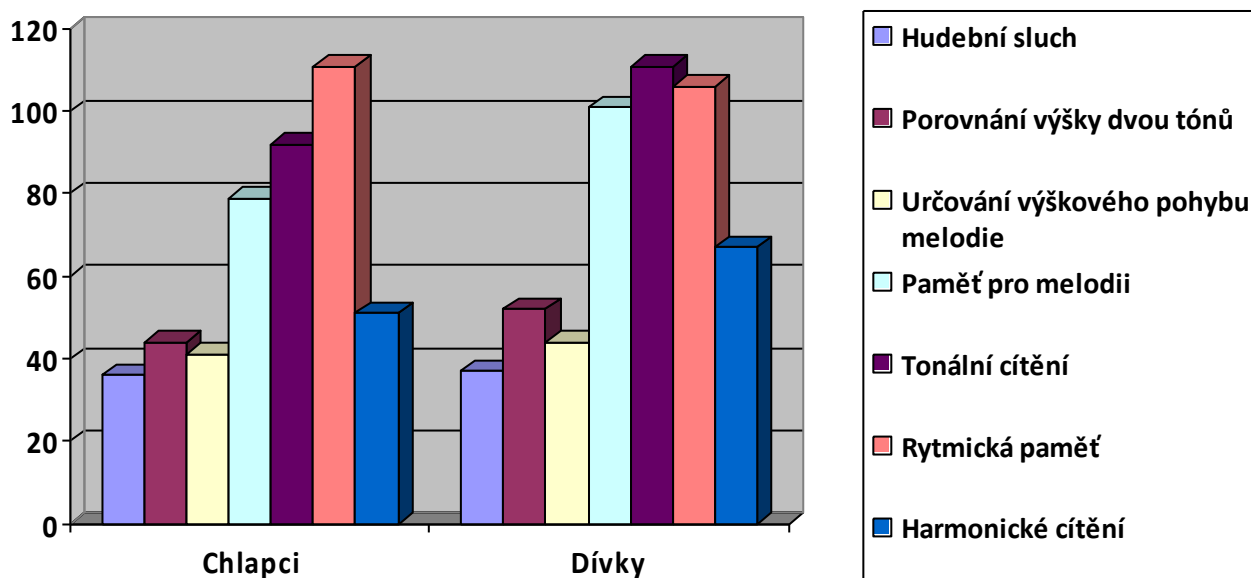
Tabulka č. 2 – výsledky výstupní prověrky

Úkol	Bodové zisky		
	Chlapci	Dívky	Celkem
Výstupní prověrka hudebnosti:			
Hudební sluch	36	37	73
Porovnání výšky dvou tónů	44	52	96
Určování výškového pohybu melodie	41	44	85
Paměť pro melodii	79	101	180
Tonální cítění	92	111	203
Rytmická paměť	111	106	217
Harmonické cítění	51	67	118
Celkem	454	518	972

Graf k tabulce č. 1



Graf k tabulce 2



Dle výsledků vstupní a výstupní prověrky a jednotlivých hudebních dovedností jsem u žáků experimentální skupiny zaznamenala značný pokrok ve všech hudebních dovednostech. Nejvíce je z tabulek i grafů znát pokrok v porovnávání výšky tónů, viditelný pokrok je také u paměti pro melodii a u tonálního citění. Ve většině hudebních dovednostech dosáhly lepších výsledků dívky, ale rozdíl není natolik znatelný. Chlapci jsou před dívkami alespoň v rytmičtém citění.

Naopak žáci kontrolní skupiny měli výstupní výsledky (tabulka 4) téměř srovnatelné se vstupními (tabulka 3). U kontrolní skupiny je nutné podotknout, že většina žáků navštěvuje základní umělecké školy nebo se hudbě věnuje soukromě (zpěv, hra na nástroj). Proto jsou také vstupní hodnoty o něco vyšší než u druhé skupiny.

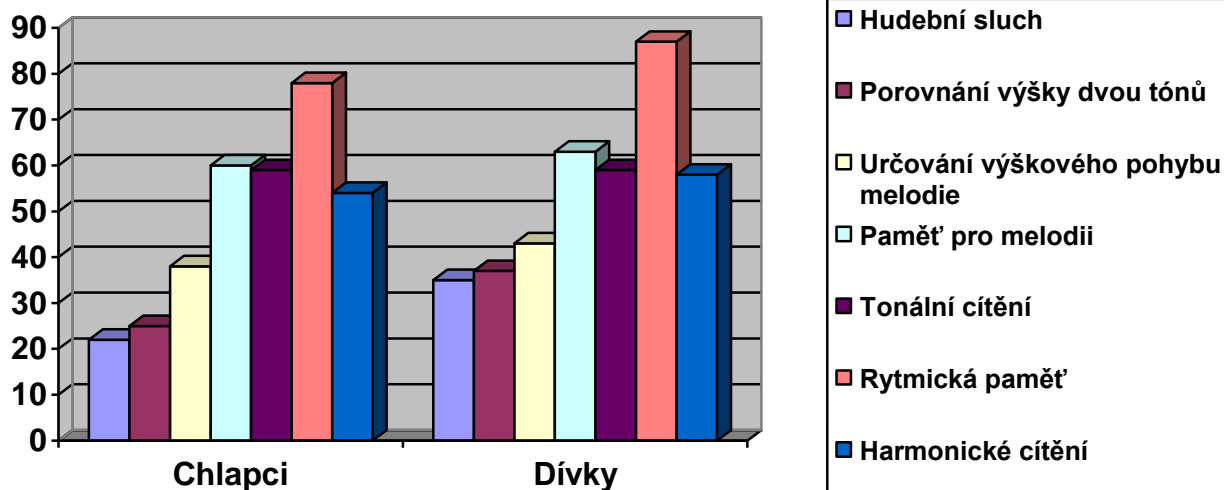
Tabulka 3

Úkol	Bodové zisky		
	Chlapci	Dívky	Celkem
Vstupní prověrka:			
Hudební sluch	20	30	50
Porovnání výšky dvou tónů	23	33	56
Určování výškového pohybu melodie	34	40	74
Paměť pro melodii	55	57	112
Tonální cítění	53	55	108
Rytmická paměť	77	85	162
Harmonické cítění	56	54	110
Celkem	318	354	672

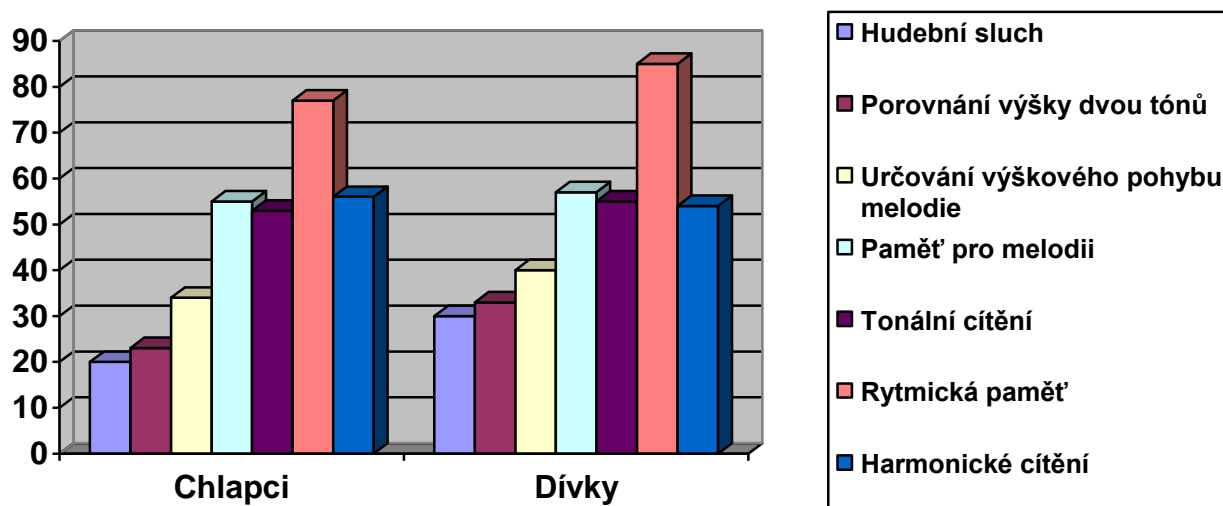
Tabulka 4

Úkol	Bodové zisky		
	Chlapci	Dívky	Celkem
Výstupní prověrka hudebnosti:			
Hudební sluch	22	35	57
Porovnání výšky dvou tónů	25	37	62
Určování výškového pohybu melodie	38	43	81
Paměť pro melodii	60	63	123
Tonální cítění	59	59	118
Rytmická paměť	78	87	165
Harmonické cítění	54	58	110
Celkem	334	382	716

Graf k tabulce č. 3



Graf k tabulce č. 4



7.3 Verifikace hypotéz a závěry z výzkumu

Realizací experimentálního vyučování a analýzou výsledků výzkumu jsem dospěla k těmto závěrům:

Soustavná práce s ověřenou metodikou Danielovy Překlenovací učebnice pomáhá žákům odstraňovat nedostatky dětské hudebnosti, jak je vidět ze samotných výsledků. Žáci

se zlepšili v mnoha dovednostech a při další práci s učebnicí by se jistě kvalita dětské hudebnosti nadále zlepšovala. Tím se potvrdila první hypotéza.

Překlenovací učebnice svou stavbou neodpovídá učebnicím, které byli žáci zvyklí používat. Postup i koncepce hodin se zcela změnila, žáci si na ni zpočátku museli několik hodin zvykat. Některé prvky se s běžně používanými učebnicemi shodují (např. učivo hudební nauky, dvojhlas), některé naopak tvoří zcela nové postupy (viz kapitola 6.1). Tím se druhá hypotéza vyvrací.

Žáci se díky Danielově učebnici naučili lidové písně, které jsou jistě dobré pro výuku intonace (To je zlatý posvícení, Maličká su, U Čerčan je háječek, v Praze verbujou), ale nepřijímají je s nadšením. Některé písně vůbec neznali, z toho důvodu se intonační výcvik prodloužil o několik hodin, než bylo předpokládáno. Třetí pracovní hypotéza výzkumu se potvrdila kritickým přístupem žáků k písním obsaženým v Překlenovací učebnici.

Po pěti měsících experimentální výuky a důsledně vedených hodinách na základě Danielovy metodické příručky (viz plán v kapitole 7.3) lze říct, že žáci pochopili systém hodin a podle něj v hodinách pracovali. To přispělo k velikému zlepšení kázně a viditelným výsledkům v jejich hudebních dovednostech (viz grafy k tabulkám 1, 2), což potvrzuje čtvrtou hypotézu. Lze předpokládat, že dlouhodobou aplikací Danielovy Překlenovací učebnice by bylo dosaženo ještě výraznějších zlepšení.

Pátá hypotéza předpokládá, že si žáci zvyknou na soustavnou práci v hodinách hudební výchovy. Danielova metodika tento fakt potvrzuje čím dál tím lepší prací žáků v hodinách a jejich aktivním zapojením do výuky. Zvýšená aktivita byla zaznamenána zvláště při zpěvu a hře na nástroje. Hudební výchova se pro žáky stala rovnocenným předmětem, kterým ještě v minulém roce zajisté nebyla.

Závěrem výzkumu mohu říct, že navrhovaný systém a plán vyučovacích hodin, který jsem vypracovala na základě Danielovy Překlenovací učebnice (viz kapitola 7.3), dokáže žáky zaujmout a motivovat k aktivnímu přístupu k hodinám hudební výchovy. Žákům ze začátku chvíli trvalo, než si na novou koncepci hodin zvykli, nicméně po čase byly výsledky soustavné práce s učebnicí znát. Žáci sami poznali, že se zlepšují a hodiny mají smysl. To byl nejdůležitější okamžik, který vedl k další a ještě úspěšnější práci s experimentální skupinou.

Na základě zjištění, že k hudbě nepotřebují pouze dobrý hlas, ale mohou hudbu provozovat i jinak než zpěvem, se podařilo do hodin zapojit také žáky pěvecky méně zdatné, jejichž zájem o hudbu byl zpočátku značně menší. Hra na nástroje přilákala i zatvrzelé nezpěváky a díky rytmickému výcviku, který po celou dobu probíhal, pro ně nebyl problém doprovodit zpěv svých spolužáků. Žáci velice aktivně přistupovali k taktování a doprovodem písní na hudební nástroje. Zásadou pravidelného rytmického výcviku v květnu neměl téměř nikdo z žáků problém s hrou na rytmické Orffovy nástroje a někteří se naučili skvěle doprovázet písně také na klavír nebo zobcovou flétnu. Hodiny hudební výchovy byly díky těmto činnostem nabitě energií, což se v souběžné kontrolní skupině nedá říct.

Hlasovým a intonačním výcvikem se žáci naučili pracovat s hlasem i s notami. Na základě not si byli žáci schopni zpočátku melodii představit, později i zčásti zazpívat. Nemuseli jsme se zdržovat dlouhým nacvičováním písní podle poslechu. Pracovala jsem jak s Danielovými písněmi v učebnici, tak i s jinými, např. ze zpěvníků *Já, písnička 1*⁴⁵ a *Já, písnička 2*⁴⁶. Našla jsem několik písní, které jsou žákům známé a které by se daly využít při nácvičení intonace.

1. stupeň: Ach synku, synku; Já jsem z Kutné hory; Kdyby byl Bavorov
3. stupeň: Jede, jede poštovský panáček; Na tý louce zelený; Pod naším okýnkem
5. stupeň: Marjánko, Marjánko; Pec nám spadla; Prší, prší

K intonačnímu a sluchovému výcviku by se daly využít také moderní písně, které sice Daniel zahrnuje, ale žáci je znají a byla by škoda toho nevyužít k nácvičení základních tónů třeba i ve vyšších ročnících základních škol.

1. stupeň: Bláznova ukolébavka; Sbohem, galánečko; Dělání; Tři kříže
3. stupeň: Dokud se zpívá, ještě se neumřelo; Povídej; Anděl
5. stupeň: Franky Dlouhán; Kdyby sis oči vyplakala; Stánky, Nesem vám noviny

45 *Já, písnička 1 - Zpěvník pro žáky základních škol, I. Díl pro 1. - 4. třídu.* Cheb : Music Cheb, 2002.

46 *Já, písnička 2 - Zpěvník pro žáky základních škol, II. Díl pro 5. - 9. třídu.* Cheb : Music Cheb, 2002.

8 Závěry pro hudebně výchovnou praxi

Ověřováním účinnosti Danielovy Překlenovací učebnice bylo zjištěno, že léty prověřené metody lze využívat i dnes. Na druhé straně je jistě dobré se nad použitými materiály zamyslet, zda jsou stále stejně dobře využitelné jako v předchozích letech. V Danielově případě je to především písňový materiál v tonální metodě písňové, který žáci dnešních základních škol neznají, je pro ně zastaralý a tedy i méně přijatelný. Jistě lze nalézt písně, které obsahují stejnou problematiku, jako písně uváděné Danielem, ale jsou žákům známé a přijímají je tedy i s větším nadšením. Nehledě na to, že výuku by to značně urychlilo, protože bychom nemuseli žáky písně učit jako absolutně nové a zatím nepoznané.

Totéž platí v navozování hlavového tónu, k čemuž Daniel využívá kukání jako kukačka či houkání jako lokomotiva. Žáci na druhém stupni jsou rok od roku vyspělejší, proto odmítají využívat těchto prvků v hudební výchově a ty je třeba poupravit, jelikož ve své podstatě fungují a jsou osvědčené. Hlavový tón lze navodit také běžně používanými zvuky, které nepřipomínají zvířata (haló, haló, co se staló na sestupné malé tercii) nebo jednoduše vybrat písně, které začínají sestupnou melodií (Ó, Velvary, Já husárek malý, Pec nám spadla, Bratři, bratři). Důležité je začínat ve vyšších polohách, aby žáci neměli možnost používat mluvní tón.

Každá hodina by měla mít svůj řád, na který si žáci zvyknou a budou ho respektovat. Zároveň se mohou na hodiny více připravit, jelikož ví, co je čeká. Na druhou stranu je třeba dát si pozor na stereotyp, který žáky po čase začne nudit a hodiny, i přes svůj pevný řád, se vrátí do starých kolejí. Žáci by měli v hodinách aktivně pracovat, aby měli pocit své seberealizace a potřeby, aby věděli, že jsou v hodině potřební. Tím pro ně bude výuka přitažlivější, přijatelnější a odnesou si z ní daleko více, než když mají pouze sedět a poslouchat výklad učitele.

I malý úspěch zaznamená žák jako svůj pokrok a bude mít i nadále zájem spolupracovat. Je tedy důležité dát svým žákům najevo, že se zlepšují a čas od času je za to odměnit. V hudební výchově se k odměňování může využít hry na hudební nástroje, kterou si žáci během roku oblíbí.

Soustavná, vytrvalá a důsledná práce v hudební výchově přináší dřív nebo později kladné výsledky.

9 Bibliografie

DANIEL, L. *Intervall-Lehre*. Frankfurt am Main, 1968.

DANIEL, L. *Intonace a sluchová analýza 1*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994. 95 s. ISBN 80-7067-351-6.

DANIEL, L. *Intonační a sluchová analýza 2*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994.

DANIEL, L. *Intonační cvičení I*. Praha : Panton 1965. ISBN 8070392444.

DANIEL, L. *Intonační cvičení II*. Praha : Panton 1967. 20 s.

DANIEL, L. *Kapitoly z metodiky hudební výchovy*. Olomouc : PF Univerzita Palackého, 1984. 143 s.

DANIEL, L. *Kukačka, hudební výchova pro 1. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1994. 31 s. ISBN 80-7039-199-5.

DANIEL, L. *Metodická příručka k Překlenovací učebnici pro druhý ročník základních škol*. Olomouc : vydáno vlastním nákladem. 71 s.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Kukačka pro učitele 1. ročníku základní školy*. Praha : Panton, 1994. 58 s. + 1 list příl. ISBN 80-7039-200-2.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Pěnička pro učitele 2. ročníku základní školy*. Praha : Panton, 1995. 73 s. + 1 s. příl. ISBN 80-7039-224-X.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Sedmihlásek pro učitele 4. ročníku základní školy*. Praha: Panton International, 2000. 70 s. + 1 s. příl.

DANIEL, L. *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Skřivánek pro učitele 3. ročníku základní školy*. Praha : Panton 1996. 62 s. + 1 s. příl.

DANIEL, L.: *Metodická příručka k učebnici hudební výchovy Slavík pro učitele 5. ročníku základní školy*. Praha: Panton International, 2000. 58 s. + 1 s. příl.

DANIEL, L. *Metodika hudební výchovy, know how učitele hudební výchovy*. Ostrava : Montanex, 1992. 105 s. ISBN 80-85300-98-2.

DANIEL, L. *Pěnička, hudební výchova pro 2. ročník základní školy*. Praha : Panton, 1995. 24 s. ISBN 80-7039-223-1.

- DANIEL, L. *Překlenovací učebnice pro druhý ročník základních škol*. Olomouc : vydáno vlastním nákladem. 24 s.
- DANIEL, L. *Sedmihlásek, hudební výchova pro 4. ročník základní školy*. Praha : Panton International, 2000. 28 s.
- DANIEL, L. *Skřivánek, hudební výchova pro 3. ročník základní školy*. Praha: Panton, 1996. 25 s.
- DANIEL, L. *Slavík, hudební výchova pro 5. ročník základní školy*. Praha: Panton International, 2000. 25 s.
- DANIEL, L. *Škola hry na altovou zobcovou flétnu*. Praha : Panton, 1958. 47 s.
- DANIEL, L. *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu, I*. Praha : Panton, 1950. 38 s.
- DANIEL, L. *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu, II*. Praha : Panton, 1950. 38 s.
- DANIEL, L. *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu, III*. Praha : Panton, 1950. 47 s.
- DANIEL, L.: *Základy techniky pro altovou zobcovou flétnu*. Praha : Panton, 1960. 34 s. ISBN: 80-7039-192-8.
- DANIEL, L.: *Základy techniky pro sopránovou zobcovou flétnu, I*. Praha : Panton, 1959. 34 s. ISBN: 80-7039-198-7.
- DANIEL, L.: *Základy techniky pro sopránovou zobcovou flétnu, II*. Praha : Panton, 1959. 37 s.
- Internet <<http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/mimo/clanek29.htm>>
- Já, písnička 1 - Zpěvník pro žáky základních škol, I. díl pro 1. - 4. třídu*. Cheb : Music Cheb, 2002. 116 s. ISBN: 80-85925-01-X.
- Já, písnička 2 – Zpěvník pro žáky základních škol, II. Díl pro 5. - 9. třídu*. Cheb : Music Cheb, 2002. 173 s. ISBN 80-8592-502-8.
- MICHEL, P. *O hudebních schopnostech a dovednostech*. Státní hudební nakladatelství, 1966. 158 s.
- PECHÁČEK, S. – VÁŇOVÁ, H. A KOLEKTIV *Praktické úkoly z didaktiky hudební výchovy pro 1. stupeň*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2001, 282 s., ISBN 80-246-0365-9.

SEDLÁK, F. *Naučíme zpívat všechny děti?* Praha : Státní hudební nakladatelství, 1966. 134 s.

ŠIMANOVSKÝ, Z., TICHÁ, A. *Lidové písničky a hry s nimi.* Praha : Portál, 1999, s. 148, ISBN 80-7178-916-X.

TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat.* Praha : Portál s.r.o., 2005. 148 s. ISBN 80-7178-916-X.

VÁŇOVÁ, H. *Metodologie a logika výzkumu v hudební pedagogice.* Praha : Nakladatelství Karolinum, 2007. 198 s. ISBN 978-80-246-1367-3.

VÁŇOVÁ, H. Školy s RVHV. *Hudební výchova 2007*, roč. 15

10 Seznam grafů

Graf č. 1 porovnává výsledky vstupní prověrky výzkumu experimentální skupiny.

Graf č. 2 porovnává výsledky výstupní prověrky výzkumu experimentální skupiny.

Graf č. 3 porovnává výsledky vstupní prověrky výzkumu kontrolní skupiny.

Graf č. 4 porovnává výsledky vstupní prověrky výzkumu kontrolní skupiny.

11 Přílohy

1 Vstupní prověrka hudebnosti pro 6. ročník základní školy

2a Záznamový arch – Vstupní prověrka hudebnosti pro 6. ročník základní školy

2b Záznamový arch – Výstupní prověrka hudebnosti pro 6. ročník základní školy

3 Výstupní prověrka hudebnosti pro 6. ročník základní školy